

AFAM

AFRİKA ARAŞTIRMACILARI DERNEĞİ

Association of Researchers on Africa

جمعية الباحثين حول إفريقيا

Rapor 6

Tarihin Türkiye'ye Emaneti Afro-Türkler ve Kültür Diplomasisine Katkıları

Tuğrul Oğuzhan YILMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve
İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Harp Tarihi ve Strateji Bölümü,
tugrul.oguzhan.yilmaz@gmail.com

©AFAM, Afrika Araştırmacıları Derneği
İstanbul 2018
www.afam.org.tr

ISBN: 978-605-9506-00-1

Bu raporun tüm telif hakları Afrika Araştırmacıları Derneği'ne aittir. Bu
yayın, dernek yetkililerinden izin alınmaksızın hiçbir şekilde yayınlanamaz
ve çoğaltılamaz. Ancak atıf yapılarak alıntılanabilir.

AFAM

Ahmediye Mahallesi, Halk Caddesi, No: 47/B,
Üsküdar-İSTANBUL

Giriş

Türklerin, Afrika ile ilişkileri oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Tarih boyunca Afrika’da Mısır merkezli çeşitli devletler kuran Türkler, Osmanlı Devleti döneminde Afrika’daki hâkimiyetlerini oldukça geniş bir alana yaymışlar ve güçlü bir idare tesis etmişlerdir.¹ XVI. yüzyıldan itibaren Afrika topraklarına giren ve yayılmaya başlayan Türkler; Mısır, Habeşistan ve Garp Ocakları² (Trablusgarp, Tunus³, Cezayir⁴) gibi eyaletler kurmuşlar ve söz konusu bölgelerde hâkimiyet sağlamışlardır. Afrika’daki Osmanlı hâkimiyeti zaman içerisinde Osmanlı Devleti’nin fizikî sınırlarını da aşarak; Sahraaltı Afrika, Orta Afrika hatta Ekvator Afrika’sına ulaşmış böylelikle Osmanlı Devleti’nin sosyo-kültürel sınırları Afrika’da ciddi bir derinliğe sahip olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Afrika’daki idaresi ve nüfuzu sayesinde batılı sömürgecilerin kıtaya girişi oldukça gecikmiş ve Osmanlı Devleti’nin Afrika’daki hâkimiyeti sayesinde Afrikalı Müslümanlar, Batı emperyalizmine karşı koruma altına alınmıştır.⁵

Afro-Türkler

Öncelikle, Afro-Türk⁶ kime denir? Bunun net bir tanımlamasını ortaya koymamız lazım. Afro Türkler, Osmanlı Devleti döneminde Afrika’nın çeşitli bölgelerinden “tarım işçisi”, “çiftçi” veya “ev hizmetlisi (halayık)” olarak Anadolu’ya gelen ve

¹ Türklerin Kuzey Afrika’ya yerleşmesi ile ilgili olarak bkz. (Aziz Samih İltir, *Şimali Afrika’da Türkler*, Cilt: 1- 2, Vakıf Gazete Matbaa, İstanbul, 1936). Türklerin Afrika’da idaresi ile ilgili olarak bkz. (Osman Kaak, *Kuzey Afrika’da Türk İdare ve Sanatı*, çev. Suat Aksoy, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, Ankara, 1960).

² Garp Ocakları ile ilgili olarak bkz. (Atilla Çetin, “Garp Ocakları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), Cilt: 13, 1996, ss. 382- 386). Ayrıca bkz. (Seydi Vakkas Toprak, “Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 22, Bahar 2012, İstanbul 2012, ss. 221- 235).

³ Tunus’un fethi ile ilgili olarak bkz. (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Tunus’un Fethi (1574), Cilt: 3, Kısım: 3, Eki, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Yayınları, Ankara, 1978).

⁴ Türklerin Cezayir’i fethi ile ilgili olarak bkz. (Fuad Carım, *Cezayir’de Türkler*, Sanat Basımevi, 1962). Cezayir’deki Osmanlı idaresi ile ilgili olarak ayrıca bkz. (Mouloud Gaid, *Türkler İdaresinde Cezayir*, çev. Faik Melek, ATASE Yayınları, Ankara, 1996).

⁵ Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, 2. Baskı, s. XI- 56.

⁶ Afro-Türkler ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. (Mustafa Olpak, “Kronik: Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 68, Sayı: 1, 2013, ss. 124- 141). Afro-Türkler hakkında yapılan kapsamlı bir sözlü tarih çalışması için ayrıca bkz. (Sessiz Bir Geçmişten Sesler, Afrika Kökenli ‘Türk’ Olmanın Dünü ve Bugünü”, Tarih Vakfı, 2007. Afro-Türkler hakkında çekilmiş bir belgesel için bkz. (Osmanlı’da Kölelik: Arap Kızı Camdan Bakıyor, Belgesel, 2006).

burada yerleşmiş kişilerin çocukları veya torunlarıdır. Özellikle Ege ve Akdeniz Bölgesine yerleşmiş olan Afro-Türkler bölgede çeşitli köyler oluşturmuşlar ve söz konusu köylerde yaşantılarını sürdürmektedirler.⁷

İlginç bir şekilde Afro-Türkler yalnızca Anadolu'ya değil aynı zamanda Kıbrıs'a da yerleşmişlerdir. Kıbrıs Adası, Venedikliler döneminden Osmanlı Devleti dönemine kadar; Afrika'dan çok sayıda insanın köle olarak getirildiği bir merkezdi. Kıbrıs'ta yaşayan Afro-Türkler ağırlıklı olarak Sudan'ın Nübya, Darfur, Sinnâr bölgelerinden ve Habeşistan'dan gelmişlerdir. Cezire Derneği Genel Başkanı Mustafa Kureysi, Kıbrıs'ta Afrika kökenli Kıbrıslılar olduğunu ifade etmektedir. Batılıların Trans- Atlantik yoluyla Amerika'ya taşıdığı kölelerin yalnızca “Afrikalı siyahlar” olduğunun altını çizen Kureysi, bu anlamda Avrupalıların ırkçılığa dayanarak yalnızca siyah insanları köleleştirdiğini ve milyonlarcasını Amerika'ya taşıdığını ifade ediyor.⁸ Osmanlı Devleti'nin ise Avrupalı Devletlerden farklı bir yol izlediğini; Türklerin, siyah-beyaz olmak üzere herhangi bir ırk ayrımı yapmadan köle olarak Kıbrıs'a getirilen insanları bir anlamda azat ettiklerini ve ağır olmayan şartlarda yalnızca “tarım” ve “ev” işlerinde istihdam ettiklerinin altını çiziyor.⁹ Kıbrıs'ta yaşayan Afro-Türklerden Ertanç Hidayettin, kaleme aldığı bir gazete yazısında Kıbrıs'taki Afro-Türklerin varlıklarının Osmanlı Devleti döneminden çok daha eskilere dayandığını belirtiyor. Hidayettin, 1192- 1489 yılları arasında Kıbrıs'ta hüküm sürmüş olan Fransız asıllı Lüzinyan Şövalyeleri tarafından; Afrika'dan getirilen insanların Kıbrıs'ta “şeker kamışı tarlalarında” çalıştırıldığını ifade ediyor. Osmanlı Devleti idaresinin Kıbrıs'a yerleşmesiyle birlikte zaman içerisinde Türkleşen Afrika kökenlilerin, “Kıbrıs Türk (ü) kimliğinden hiçbir zaman taviz vermedik(lerini) ve vermeyece(klerini)” belirten Hidayettin, Kıbrıs'taki Afro-Türklerinde; Kıbrıslı Türkler gibi “o karanlık savaş günlerinde (...) herkes gibi cephelerde” savaş; esir düştüklerini, gazi ve şehit olduklarını anlatmaktadır.¹⁰

⁷ Adeleke Omitowoju, “Kültürel Alışverişe Zemin Hazırlamak”, çev. Ayşe Merve Kamacı, *Türkiye Afrika İlişkilerinin Gelişiminde Sivil Toplum ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü*, (ed. Ufuk Tepebaş) Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 135- 142, s. 138.

⁸ Batı'nın sömürgeci yaklaşımları ve kölelik faaliyetleri hakkında bkz. (Alexis de Tocqueville, *Sömürge ve Kölelik*, der. Lütfi Sunar, çev. Burak M. Nuri Gücin- Hasan Turunçkapı-Nuri Fudayl Kıcıroğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016).

⁹ Mustafa Kureysi, “Black Turks in Cyprus- Kıbrıs'taki Siyahi Türkler”, <http://tr.allreadable.com/2d97AUiL> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

¹⁰ Ertanç Hidayettin, “Geçmişle Hesaplaşma Zamanı”, *Kıbrıs Postası*, 20.01.2011, <http://www.kibrispostasi.com/print.php?col=112&art=10386> (Erişim tarihi: 01.03.2018). Gazeteci- yazar Neriman Cahit kölecilik üzerine yaptığı araştırmasında Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı kaybetmesiyle birlikte,

Günümüzde Afro-Türklerin sayısı ile ilgili net bir rakam veremiyoruz. “*Toplumun görünmez bireyleri olarak*” nitelendirilen ve “*nüfus içindeki oranlarına dair herhangi bir sayı*” kesin olarak bulunmayan¹¹ Afro-Türklerle ilgili olarak Peter Alford Andrews, 1965 yılındaki nüfus sayımına göre; Afro-Türklerin sayısını 5.000 olarak vermektedir.¹² Aynı şekilde Alev Deniz tarafından “*Siyah Türkler ve Türkiye’de Ulusal Kimlik*” başlığıyla kaleme alınan bir yazıda ise Ege ve Akdeniz’de toplamda “*17 köyde*” yaşayan Afro-Türklerin sayısı 5.000 olarak verilmektedir.¹³ Fakat şu hususu ifade etmek gerekir ki, bu rakamlar kesin olmamakla birlikte; tartışmalı rakamlardır ve tam olarak Afro-Türklerin varlığına ilişkin bir sayı vermek pek mümkün değildir.

Afro-Türkler, XIX. yüzyıldan beri Türkiye’de yaşamaktadırlar. Türkiye’de yaşayan Afro-Türkler gerek Osmanlı Devleti döneminde gerek ise Türkiye Cumhuriyeti döneminde “*özellikle toplumsal ve tarihsel yapılanmanın içinde daima göz ardı edilemeyecek bir konumda olmuşlardır.*” Afro-Türklerin etnik kimliğini incelediğimizde, Türkiye’ye yerleşen Afrikalıların Habeşistan olarak adlandırdığımız Etiyopya, Eritre, Cibuti ve Somali’den, Garp Ocakları olarak adlandırdığımız Trablusgarp (Libya), Tunus ve Cezayir’den, Sudan, Nijerya ve Kenya gibi çeşitli ülkelerden geldiğini görmekteyiz. Anadolu’ya yerleşen Afro-Türkler ağırlıklı olarak Mısır yoluyla, Kuzey ve Doğu Afrika’dan gelmişlerdir.¹⁴

1974’te yapılacak olan Türkiye’nin Kıbrıs Barış harekâtına kadar İngiliz sömürüsüne maruz kalmış Kıbrıs’ta yaklaşık 3000- 4000 Kıbrıs Türk’ü kızın Filistin ve Ürdün’de Araplara satıldığını ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak bkz. (Neriman Cahit, *Araplara Satılan Kızlarımız*, Lefkoşe, 2011). İlgili haberler için bkz. (“Küçük Adanın Talihsiz Kızları”, *Sabah*, 20.01.2011,

https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/kucuk_adanin_talihsiz_kizlari (Erişim tarihi: 01.03.2018); “4 Bin Kızımız Araplara Satılmış”, *Kıbrıs Postası*, 11.05.2009,

http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n23909-4-bin-kizimiz-Araplara-satilmis (Erişim tarihi: 01.03.2018).

¹¹ Esmâ Durugönül, “Antalya’da Afrika Kökenli Türkler Üzerine Çalışmanın Sorunları”, *Journal of Human Sciences*, Vol: 10, No: 1, 2013.

¹² Peter Alford Andrews, *Türkiye’de Etnik Gruplar*, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant-Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 148.

¹³ Alev Deniz, “Schwarze Türken und die nationale Identität in der Türkei”, 23.01.2009,

<http://www.afrikanet.info/menu/diaspora/datum/2009/01/23/schwarze-tuerken-und-die-nationale-identitaet-in-der-tuerkei/> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

¹⁴ Umut Cafer Karadoğan, “Osmanlı Devleti’nden Miras, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kimliksizleri: Afrika Kökenli Türkler”, *Beyaz Tarih*, <http://www.beyaztarih.com/osmanli-tarihi/osmanli-devletinden-miras-turkiye-cumhuriyetinin-kimliksizleri-afrika-kokenli-turkler> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

Afrika'dan gelen köle kaynağının iki yol üzerinden gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz: Savaş ve ticaret. Tabii kölelik müessesesi doğrudan Osmanlı Devleti ile ilgili bir durum değildir.¹⁵ Maalesef dünyanın her yerinde ilgili dönemlerde köle ve kölecilik faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.¹⁶ Fakat burada belirtmemiz gereken oldukça önemli bir husus var. Kölecilik faaliyetlerinin gerçekleştirildiği dönem içerisinde Türkler ile Avrupalı devletlerin zihnindeki kölecilik algısını kesin bir şekilde ayırmamız gerekmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'ndeki "*kölelik anlayışı ve biçimi*" batıdaki "*Atlantik köleciliği*" olarak nitelendirilen "*zorba*" kölecilik anlayışından oldukça farklıdır. Osmanlı Devleti, ırksal bir ayrımcılığa dayanmayan ve "*İslam hukukundaki "azatlık sistemine" dayalı kölelik anlayışını*" uygulamışlarken, batının kölelik sistemi çok daha farklıdır.¹⁷ Osmanlı Devleti'nde, İslam hukukunun getirdiği anlayışa, göre hareket edilip köle üretimi gibi bir amaç güdülmeye için, "*kölelerin belli bir süre içerisinde "azat" edilip hür kalmasına ve topluma karışabilmesine imkân*" sağlanmaktaydı. Bu noktada, Osmanlı Devleti, kölelerin belirli bir çalışma sonrası sonunda azat edilmesine teşvik edilmesi doğrultusunda çalışmalar yapmışken aynı zamanda yine bu kölelerin "*evlenme haklarının sahiplerince karşılanması gibi düzenlemelerle, köle ticaretini*¹⁸ kısıtlayan ve kölelere yapılan kötü muameleleri önlemeye çalışan" bir anlayışa sahipti.¹⁹

Osmanlı Devleti topraklarına gelerek buraya yerleşen Afrikalıları incelediğimizde ilginç örneklerle karşılaşmaktayız. Afrikalıların ilk olarak hangi tarihte buraya geldiklerini bilmiyoruz. Fakat Tevarih-i Al-i Osman'da yer alan ilginç bir anekdot var. (Yıldırım) Sultan I. Bayezid döneminde, sarayda görevlendirilmiş olan bir Habeşistanlı mevcut.²⁰ Tabii, burada önemli bir bilgiyi paylaşmamız gerekiyor. "*Fizan'a bile gitsen seni bulurum*", "*Fizan'a kadar yolun var*" ve "*Fizan'a bile gelirim*" gibi günlük kültür hayatımız içerisinde kullandığımız deyimler zaman içerisinde Türkçeye yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin en uzak toprağı olan

¹⁵ Kölelik ile ilgili olarak bkz. (Bernard Lewis, *Orta Doğu'da Irk ve Kölelik*, Truva Yayınları, İstanbul, 2006). Ayrıca bkz. (Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık ve Kölelik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, 7. Baskı).

¹⁶ Osmanlı'da kölelik ile ilgili olarak bkz. (Ömer Şen, *Osmanlı'da Köle Olmak*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007).

¹⁷ Irk ayrımcılığı ve Afro-Türkler ile ilgili olarak düzenlenen bir panel ile ilgili olarak bkz. ("Türkiye'de Afro-Türkler ve Afrikalılar: Irk Temelli Ayrımcılık Tezahürleri", İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, <https://www.iae.org.tr/Aktivite-Detay/Turkiyedeki-Afro-Turkler-ve-Afrikalilar-Irk-Temelli-Ayrimcilik-Tezahurleri/104> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

¹⁸ Osmanlı Devleti'nde köle ticareti ile ilgili olarak bkz. (Abdullah Martal, "Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890", Kitap Eleştirisi, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 9, Eylül 1994, ss. 62- 64).

¹⁹ Karadoğan, a.g.m.

²⁰ A.g.m.

Fizan'ın güneyinde Nijer'de, Türk izleri bugün hâlâ görülebiliyor.²¹ Nijer'in Agadez bölgesine bağlı İstanbulewa'da bugün bir Türk bayrağı dalgalanıyor. İstanbulewa'nın idarecisi, Sultan İbrahim Oumaraou (Ömer), bir Tuareg (Tevârik).²² XV. yüzyılda Nijer'in Agadez bölgesinde Tuareglerin arasındaki birlik bozulunca yönetici seçmek üzere Osmanlı Devleti'ne başvururlar. Yaklaşık 300 kişi - veya 50 kişi-, toplamda 5 kabile İstanbul'a gider ve Osmanlı Padişah'ı (sözlü kaynaklara ve araştırmalara göre Sultan I. Bayezid) ile görüşür ve Sultan Bayezid'den kendilerine bir idareci tayin etmesini isterler. Rivayet edilir ki, Sultan I. Bayezid Afrikalı bir cariyesinden olma oğlu Yunus'u maiyetiyle birlikte Agadez'e gönderir. Agadez'in günümüzdeki idarecisi Sultan İbrahim Ömer bugün "Agadez Sultanı" olarak anılıyor ve atalarının İstanbullu olduğunu belirterek Sultan Yunus'un soyundan geldiğini ifade ediyor.²³

Sultan İbrahim'in sarayında çalışma masasının üzerinde Türk ve Nijer bayrakları yan yana duruyor. Bunun sebebini soran TRT muhabirine Sultan İbrahim şu şekilde cevap veriyor:

"Normal olan bu değil mi? Ben Nijerliyim fakat aynı zamanda Türk'üm. Damarlarımda Türk kanı taşıdığım için gurur duyuyorum. Osmanlı'nın yaşayan son sancağı olduğumuz için çok gururluyuz. Burada hala Cuma hutbelerinde tüm Osmanlı Padişahlarının isimleri okunur. Günümüzdeki kıyafetlerimiz de atalarımız ve babalarımızın kıyafetleriyle aynıdır. Onlar bize öğrettiler. Onlarda Türkiye'den gelen atalarımızdan öğrenmişler. Benim de Sultan olarak görevim tüm bu güzel geleneklerin devam

²¹ Osmanlı Devleti'nin Sahraaltı Afrika'daki hâkimiyeti ve idaresi hakkında bkz. (Ahmet Kavas, "Büyük Sahra'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı- Tevarik Münasebetleri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, 1999, ss. 171- 196). Ayrıca bkz. (Ahmet Kavas, Osmanlı- Tîbû Münasebetleri: Büyük Sahrâ'da Reşâde (Çad) ve Kavar (Nijer) Kazalarının Kurulması", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2000, ss. 69- 103). Kavas, a.g.e., s. 267- 374).

²² Tuaregler (Tevârikler) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Maman Hachirou Mamane Balla, Tuaregler ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri, T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014). Ayrıca bkz. (Muhammed Tandoğan, Afrika'nın Kuzeyini Güneyinden Ayıran Toplum Tevârikler ve Stratejik Konumları: Osmanlı- Tevârik Münasebetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2015).

²³ "Yıldırım Beyazıd'ın Nijerli Torunları", *Yeni Şafak*, 27.10.2012, <https://www.yenisafak.com/gundem/yildirim-beyazidin-nijerli-torunlari-418630> (Erişim tarihi: 01.03.2018); "Afrika'da Unutulan Türkler", TRT Haber, 09.01.2013, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/afrikada-unutulan-turkler-70173.html> (Erişim tarihi: 01.03.2018); Nihal Bengisu Karaca, "İstanbulewa Notları", *Habertürk*, 13.01.2013, <http://www.haberturk.com/yazarlar/nihal-bengisu-karaca/811025-istanbulewa-notlari> (Erişim tarihi: 01.03.2018); "Afrika'nın 'Osmanlı Torunları'", *Karar*, 31.07.2016, <http://www.karar.com/dunya-haberleri/afrikanin-osmanli-torunlari-204415#> (Erişim tarihi: 01.03.2018)

etmesini sağlamak. Allah'tan dileğimiz Türkiye ile aramızdaki kardeşliğin ve beraberliğin sonsuza kadar sürmesidir. Tüm Dünya bilmelidir ki Agadez'in Sultanı bir İstanbulludur."²⁴

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle birlikte Afrika'dan getirilen insanların sayısında bir artış mevcuttur. Sultan III. Murad döneminden itibaren Osmanlı sarayında Afrika kökenli görevlilerin bir egemenliği olduğunu görmekteyiz. Örneğin Dârüssaâde²⁵ Ağası Habeşi Mehmed (ö. 1590) saray içerisinde oldukça etkili bir isimdir. Habeşi Mehmed Ağa, bir anlamda sarayın yönetimini şekillendirmiş ve görevi gereği padişah ve ailesine oldukça yakın bir konumda bulunmuştur. Hatta Habeşi Mehmed Ağa, o derece etkin bir hale gelmiştir ki; 1574'ten itibaren Dârü's-saâde ağalığını, Bâbü's-saâde ağalığından ayırarak saray içerisindeki Afrika kökenli ağaların 1580'den itibaren üstün bir konuma gelmesini sağlamıştır.²⁶

Afrika'dan Türkiye'ye gelen insan göçü bu noktada asla tek taraflı olmamıştır. Türkiye ile Afrika daima karşılıklı bir etkileşim içerisinde olmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika'ya yerleşmeye başlayan Osmanlı Devleti, Batı Anadolu'dan çok sayıda asker ve levent (denizci) toplayarak Afrika'ya götürmüş ve burada istihdam etmiştir. Anadolu'dan Afrika'ya götürülen bu askerler, Afrikalıların güvenliğini sağlamışlar ve batılı sömürgecilere karşı Afrikalıların koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Afrika'nın çeşitli şehirlerine yerleştirdiği askerler burada yerleşik hayata geçmiş ve Afrika halkıyla çeşitli evlilikler gerçekleştirerek yeni bir Afro- Türk neslin doğmasına sebep olmuşlardır. Afrika'da "Kuloğulları" olarak adlandırılan bu neslin etkileri ve izleri günümüzde dahi hala devam etmektedir. Anadolu'dan, Afrika'ya giden binlerce Türk askerinin hâtırası bugün yaşamakta ve hem Türk hem de Afrika kültür hayatına ciddi derecede etki etmektedir.²⁷

²⁴ "Fizan'da Bir Türk", TRT Türk, 05.01.2014.

²⁵ İlgili olarak bkz. (Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), Cilt: 9, 1994, ss. 1- 3).

²⁶ Karadoğan, a.g.m.

²⁷ Ahmet Kavas, "Kuzey Afrika'da Bir Osmanlı Nesli: Kuloğulları", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXI, 2001, ss. 31- 68. Kuloğulları hakkında bkz. (Abdülkadir Özcan, "Kuloğlu", *DİA*, Cilt: 26, 2002, ss. 358-359). Ayrıca bkz. (Ahmet Kavas, "Kuloğlu", *DİA*, Cilt: 26, ss. 259- 360). Ayrıca bkz. (Orhan Koloğlu, *Türk Korsanları*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012). Afrika'da yerleşerek burada kalan ve günümüzde Mısır, Sudan, Libya, Tunus ve Cezayir'de hayatlarını sürdüren Türkler ile ilgili olarak bkz. (Ülkü Özel Akagündüz, *Kayıp Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011). Günümüzde Tunus'ta yaşayan Türkler ile ilgili olarak ayrıca bkz. (Tunus, Ay Yıldızın İzinde, TRT Avaz, 24.03.2015). Türkiye'de yaşayan Afro- Türklerle ilgili olarak bkz. (Siyahım, Afrikalıyım, Türk'üm, TRT Belgesel, 2010). Afrika'daki Osmanlı askerlerinin Türk kültür hayatına etkisi hakkında bkz. (Ayrıntılı bilgi için bkz. (Şükrü Elçin, *Akdeniz'de ve*

Türkler ile Afrikalılar arasındaki bu ciddi kültür alışverişini incelediğimizde bugün Afrika'da yaşamını sürdüren çok sayıda Kuloğlu'nun; Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinde bir köprü vazifesi görmesi kaçınılmazdır.²⁸ Örneğin Libya'nın ilk başbakanı Sadullah Koloğlu isminde bir Afro- Türk olmuştur. Sadullah Bey, aslen Derneli ve Kuloğulları nesline mensuptur. Libya Devleti henüz kurulduğu vakit dost ve kardeş ülke olarak bildiği Türkiye Cumhuriyeti'nden bir idareci göndermesini rica etmiş, bir Türk kaymakamı olan Sadullah Bey'de Libya'ya giderek başbakanlık görevinde bulunmuştur.²⁹ Türkiye'de yaşayan Libya asıllı Afro-Türklerden, Abdüsselâm Busayri ve Piyade Yarbay Umran Yetişal ise ilerleyen yıllarda Libya'ya giderek, Libya'da önemli idarî ve askerî görevler üstlenmişlerdir. Busayri Dışişleri Bakanı olmuş Umran Bey ise Libya ordusunun komutanlığına getirilmiştir.³⁰

XIX. yüzyıldan itibaren³¹ Kanem- Bornu, Bagirmi, Vaday, Darfur, Sudan, Habeşistan, Zengibar gibi Orta Afrika ve Doğu Afrika bölgelerinden Trablusgarp, Bingazi, Mısır ve Hicaz yoluyla gelerek Anadolu'nun batısına yerleşen Afro-Türkler, ağırlıklı olarak tütün ve pamuk tarlalarında çalışmışlardır.³² 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ve Hicaz-Yemen arasında buharlı gemi seferlerinin başlamasıyla birlikte İstanbul-İzmir, Hudeyde-Cidde-Yanbu-İskenderiye-Trablusgarp ve Bingazi gibi şehirlerde etkin bir ulaşım ağının kurulmasıyla birlikte Anadolu'ya gelerek yerleşen Afro-Türklerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır.³³

Osmanlı Devleti, köleliği en erken kaldıran ülkelerden bir tanesidir. Osmanlı Devleti zamanında köle ticareti yapılmış fakat bunun insani ölçüler içerisinde yapılmasına oldukça hassasiyet gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki kölecilik faaliyetleri batıdaki gibi bir efendilik pozisyonuna dayandırılmamıştır. Kölelik kaldırılmadan önce söz konusu uygulamayla ilgili çeşitli tedbirler alınmış 1854'te Sultan I. Abdülmecid tarafından köle ticareti kesin

---

Cezâyir'de Türk Halk Şairleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988).

²⁸ Abdullah Muradoğlu, "Kuloğlu'nun Ahvâlini Sorana..." *Yeni Şafak*, 22.12.2015,

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/abdullahmuradoglu/kulogluunun-ahvlini-sorana-2024742> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

²⁹ Sadullah Koloğlu hakkında bkz. (Orhan Koloğlu, *Arap Kaymakam*, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2011, 2. Baskı). Sadullah Bey'in Libya Başbakanlığı ile ilgili ayrıca bkz. ("Bir Valimiz Bingazi'de Başbakanlığa Tayin Edildi", *Cumhuriyet*, 26.08.1949).

³⁰ Celâl Tevfik Karasapan, *Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1960, s. 232, 358- 360.

³¹ İlgili olarak bkz. (Abdullah Martal, "19. Yüzyılda Kölelik ve Köle Ticareti", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 121, Ocak 1994, ss. 13- 22).

³² Konuyla ilgili olarak bkz. (Ehud R. Toledano, *Osmanlı Köle Ticareti*, çev. Y. Hakan Erdem, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı).

³³ Karadoğan, a.g.m.

bir şekilde yasaklanmıştır.³⁴ 1864'ten itibaren Afro-Türkler için "Kölelikten evlatlığa" geçiş süreci başlamıştır.³⁵ 1880'li yıllarda köle statüsünde olan Afro-Türkler yoğun bir şekilde azat edilmeye başlanmış ve azat edilen Afro-Türkler kendi aralarında bir dayanışma meydana getirmişlerdir. 1894- 1895 yıllarında başta İstanbul ve İzmir olmak üzere toplamda 56 bölgede çeşitli misafirhaneler kurularak³⁶ azat edilmiş köleler ve kimsesizler buralarda barındırılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti, özellikle İzmir'de yoğun olan Afro-Türkleri³⁷, dönem içerisinde "padişah çiftlikleri" olarak adlandırılan Aydın vilayetine bağlı 19 köye yerleştirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Afro-Türklerin barınma sorunlarını çözmek için çalışmalar gerçekleştirmiş ve Afro-Türlere geçimlerini temin edebilmeleri adına mesleki eğitimler vermiştir. Afro-Türklerin evlendirilmeleri sağlanarak; eskiden köle statüsünde olan Afro-Türklerin toplumsal yaşama adapte olması için çalışılmıştır.³⁸

Afrika'dan Osmanlı Devleti'ne getirilen "Zenci" ya da "Arap" olarak adlandırılan çok sayıda cariye, halayık, bacı, lala, köle ve haremağası³⁹ Türkiye'ye getirilmiş ve bunun doğal sonucu olarak bir Afro- Türk kitlesi ortaya çıkmıştır. Türkiye'de söz konusu Afro-Türk gruplarına karşı hiçbir zaman ırkçı yahut ayrımcı bir yaklaşım sergilenmemiştir. Türkiye'deki Afro-Türkler kendi dil, inanç ve geleneklerini kendi aralarında uygulamışlar ve zaman içerisinde Türklerle kaynaşmışlardır.⁴⁰ Afro-Türkler, Türkiye'de gelenek ve göreneklerini devam ettirmişler⁴¹, Fakat zaman zaman yoksulluk,

³⁴ Hıfzı Topuz, Kara Afrika, Milliyet Yayınları, 1971, s. 179- 180, 182- 185. Osmanlı Devleti'nde köleliğin kaldırılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Y. Hakan Erdem, *Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909*, çev. Bahar Tırnakçı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, 2. Basım). Ayrıca bkz. (İsmail Parlatur, "Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya (DTCF) Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 1.2, 1987, ss. 417- 420).

³⁵ Konuyla ilgili bir çalışma için bkz. (Ferhunde Özbay, "Türkiye'de Evlatlık Kurumu: Köle mi? Evlat mı?", *Bilanço 1923-1998, Ekonomi, Toplum, Çevre*, Cilt: 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 277- 288).

³⁶ İzmir'de kurulan misafirhaneler ile ilgili olarak bkz. (Abdullah Martal, "Afrika'dan İzmir'e: İzmir'de Bir Köle Misafirhanesi", *Kebikeç*, Sayı: 10, Ankara, 2000).

³⁷ İzmir'de yaşayan Afro-Türkler ile ilgili olarak bkz. (İlayda Vurucu- İlhan Çamiçi, *İzmir'de Yaşayan Afro Türkler*, Altın Nokta Yayınları, İzmir, 2013).

³⁸ Karadoğan, a.g.m.

³⁹ Haremağaları ile ilgili olarak bkz. (Sema Ok, *Harem Dünyası Harem Ağaları*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997).

⁴⁰ Topuz, a.g.e., s. 175- 176, 198- 202.

⁴¹ Türkiye'de Afrikalıların gelenekleri üzerine çeşitli folklor araştırmaları yapılmıştır. Afro- Türklerin kültürel kimlikleri ile ilgili olarak bkz. (Pertev Naili Boratav, "The Negro in Turkish Folklore", *Journal of American Folklore*, Vol: 64, 1951, pp. 83- 88). Ayrıca bkz. (Günver Güneş, "Kölelikten Özgürlüğe: İzmir'de Zenciler ve Zenci Folkloru", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 62, Şubat 1999, ss. 4- 10). Ayrıca bkz. (Esmâ Durugönül, "The

kültürel ve kimliksel sorunlar da yaşamışlardır.⁴² Türkiye’de yaşayan köle statüsüne sahip Afro-Türklerin hayatı Amerika ve Avrupa’daki Afrikalı kölelerden her zaman farklı olmuştur. Türkiye’de Afrika kökenlilere -istisnai örneklerin dışında- hiçbir zaman kötü davranılmamış ve eziyet edilmemiştir. Aynı dönem içerisinde Amerikalı ve Avrupalıların Afrikalı kölelere eziyet ve zulümlerini düşündüğümüzde Türklerin bu konudaki hassasiyeti açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Türklerin Müslüman olmasının da etkisi olduğunu söyleyebiliriz. İslamiyet, köleliği kendisi ortaya çıkarmamıştır. Müslümanlar köleliği hafifletmeye çalışmış ve kölelere iyi davranmayı öğütlemiştir. Köleleri azat ederek özgürlüğüne kavuşturmak her zaman en geçerli yol olmuştur. Kölelik kaldırılırken hem siyah hem de beyazlara yönelik olarak kaldırılmıştır. Batı da ise kölelik sözde olarak kaldırılmış fakat Afrikalı insanlara yönelik işkenceler ve ırk ayrımcılığı her zaman devam etmiştir.⁴³

Osmanlı Devleti, 1890’da köleliği kesin bir şekilde yasaklayan Brüksel Antlaşmasının hükümlerini kabul etmiş ve 1908’de II. Meşrutiyet sırasında kölelik hukuki olarak kesin bir şekilde sona ermiştir. Fakat II. Meşrutiyet ilân edildiği zaman, tahmini olarak Türkiye’de yaklaşık 2000 Afrika kökenli haremağası bulunmaktaydı. Afrika kökenli bu harem ağalarından en meşhurları; Sultan I. Ahmet, Sultan I. Mustafa ve Sultan II. (Genç) Osman zamanında Hacı Mustafa Ağa, Sultan III. Ahmet ve Sultan I. Mahmut zamanında Hacı Beşir Ağa, Sultan II. Süleyman zamanında ise Hacı Mustafa Ağa’lardır. Abbas Ağa, Hacı Beşir Ağa, Hafız Hattat Beşir Ağa gibi isimler çok sayıda camii, hamam, okul, çeşme kütüphane gibi eserler yaptırmışlardır.⁴⁴ Mesela Cafer Ağa, Kadıköy’de bir mescit yaptırmasıyla ünlüdür. Kadıköy’ün ünlü Caferağa Mahallesi

---

Invisibility of Turks of African Origin and the Construction of Turkish Cultural Identity: The Need For a New Historiography”, *Journal of Black Studies*, Vol: 33, Issue: 3, January 2003). Ayrıca bkz. (Müge Akpınar, “Afro-Türklerde Kimlik: Temsiliyet, Gelenek ve Kolektif Bellek, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2016).

⁴² İlgili olarak bkz. (Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği (Afro- Türk) Başkanı Mustafa Olpak ile söyleşi, “Biz Varız, Bizleri Fark Etmeniz İçin Çabalıyoruz”,

<http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=1110#.WqL7V-jFLIV> (Erişim tarihi: 01.03.2018). “İzmir’de Romanlar ve Afrika Kökenliler”, 03.11.2013,

<http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=1719#.WqL7VejFLIV> (Erişim tarihi: 01.03.2018). Lülüfer Körükmez, “Afro Türklerde Siyahlık ve Yoksulluk İç İçe”, 29.05.2014,

<http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=1864#.WqL7XOjFLIW> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁴³ Topuz, *a.g.e.*, s. 176- 178.

⁴⁴ Osmanlı Devleti’nin ünlü Haremağalarından Habeşistanlı Hacı Beşir Ağa hakkında yapılan bir biyografi çalışması için bkz. (Jane Hathaway, *Osmanlı Sarayının En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa*, çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014).

de ismini buradan almaktadır. Surur Ağa, Uzun Süleyman Ağa ve Sünbül Ağa gibi isimler ise Osmanlı sarayında her zaman etkin konumlarda olmuşlardır. Yine aynı şekilde Cevher Ağa ve Nadir Ağa ise Sultan II. Abdülhamid döneminin ünlü kara harem ağalarındandır. Padişahlara “büyük yakınlıkları olan bu kara ağaların Osmanlı sarayı üzerindeki etkileri” düşünüldüğünde bunların doğal sonucu olarak Afro-Türklerin, Osmanlı üzerindeki etkisi sayılamaz mı?⁴⁵

Trans- Atlantik yolundaki köle ticaretinin yoğun bir şekilde devam etmesi Amerika’da, Afrikalı kökenli insan popülasyonunda ciddi bir artışa sebep olmuş ve köle tüccarları Osmanlı Devleti’ne Afrika’dan köleler taşımaya başlamışlardır. Doğu Afrika’da, köle tüccarları tarafından zorla kaçırılan Afrikalılar Osmanlı Devleti topraklarına getirilmişlerdir.⁴⁶ Avrupa sömürgeciliğinin, XIX. Yüzyılda Afrika’yı işgal altına almasıyla birlikte çok sayıda Afrikalı batılı tüccarlar tarafından yerlerinden yurtlarından edilerek zorla köleleştirilmişlerdir. İngilizlerin 1898’de Sudan’ı işgalinden sonra, çok sayıda Sudanlı Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Bazı Sudanlılar, Anadolu’ya göç ederek Osmanlı Devleti vatandaşlığına geçmek istemişlerdir. Söz konusu durum Osmanlı arşiv belgelerinde de açık bir şekilde görülmektedir.⁴⁷

XIX. yüzyıl içerisinde Türkiye’ye gelerek burada yaşamaya başlayan Afro-Türklerin o zamanki sayısı yaklaşık 10.000 kadardır. “Köleliğin sona ermesinin ardından bu kişilerin Ege ve Akdeniz’de yaşayanları kendi toplulukları içerisinde evlilikler yaparken İstanbul gibi daha büyük şehirlerde yaşayanlar” ise Türklerle evlenmişlerdir. Bu evliliklerle bir kaç kuşak sonra siyahi Afro-Türklerin sayısını görünürde azaltmıştır.⁴⁸

Afro-Türkler⁴⁹, 1880’li yıllarda Afrika’da köle tüccarları tarafından kaçınılarak Girit, Sisam, Sakız, Midilli, Selanik, Manastır gibi bölgelere getirilmişler ve söz konusu bölgelere yerleşmişlerdir. Burada zengin ailelerin yanında tarım işçiliği, çiftçilik ve ez hizmetçiliği yapan Afro-Türkler, 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte Türkiye’ye gelmişlerdir. Aslında Afro-Türklerin, Türkiye’ye gelişi oldukça hüznüldür. Yunanistan’ın Girit’i ilhak etmesinden sonra bölgede Yunanlar tarafından Türklere büyük zulümler edilmiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele yapılmasından sonra Batı Anadolu’da yaşayan Yunanlar Yunanistan’a,

⁴⁵ Topuz, a.g.e., s. 192- 197.

⁴⁶ Mustafa Olpak, *Kenya-Girit-İstanbul Köle Kıyısından İnsan Biyografileri*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, 2. Baskı, s. 7- 35.

⁴⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.HMŞ.İŞO., 12/C/1331, Dos. No: 206, Göm. No: 25; BOA, HR.HMŞ.İŞO, 01/CA/1332, Dos. No: 207, Göm. No: 57.

⁴⁸ “‘Afro Türkler’ Tanınmak İstiyor”, *Milliyet*, 02.09.2012, <http://www.milliyet.com.tr/-afro-turkler--taninmak-istiyor-gundem-1589935/> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁴⁹ Afro-Türkler hakkında bkz. (Alev Scott, “Afrika Kökenli Türkleri Ne Kadar Tanıyoruz?”, *BBC Travel*, 08.09.2016, <http://www.bbc.com/turkce/vert-tra-37309533> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

Girit'te yaşayan Türkler ise beraberlerindeki Afro-Türklerle birlikte Türkiye'ye gelmişlerdir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi "*Muhtelif Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri*" ve "*Muhacir*" fonlarında; Yunanistan ile yapılan mübadele sonucunda Midilli, Sakız, Selanik, Girit ve Manastır'dan gelen Afrikalılar ile ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla toplamda 31 tane belge bulunmaktadır. 1923-1927 yılları arasında Türkiye'ye muhacir olarak gelen çok sayıda erkek ve kadın Afro-Türk'e vatandaşlık, ev ve arazi verilmiş ve Afro-Türkler, Ege'de iskân edilmişlerdir.⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli yerlerden gelen Afro-Türkleri bağrına basarak onlara burada vatandaşlık vermesi Afro-Türkler arasında daima minnetle anılmıştır. Hatta Millî Mücadele'nin, bir zafer nişanesine atıf olarak, erkek çocuklara Kemal, kız çocuklarına ise Kemale ismi verilmiştir. Afro-Türkler Derneği⁵¹ eski başkanı merhum Mustafa Olpak'ın annesinin

⁵⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 95.396.6 Belge Tarihi: 06.12.1923; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 953.3675.12 Belge Tarihi: 22.12.1923; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 549.1305.10 Belge Tarihi: 16.02.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 258.705.2 Belge Tarihi: 29.02.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 550.1317.14 Belge Tarihi: 29.02.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 69.218.11 Belge Tarihi: 21.04.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 69.218.12 Belge Tarihi: 21.04.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 650.1932.1 Belge Tarihi: 22.04.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 59.151.14 Belge Tarihi: 24.04.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 65.194.3 Belge Tarihi: 09.05.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 40.13.5 Belge Tarihi: 17.05.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 49.81.5 Belge Tarihi: 21.05.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 963.3731.30 Belge Tarihi: 30.05.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 552.1326.6 Belge Tarihi: 30.06.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 398.260.17 Belge Tarihi: 15.10.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 398.260.18 Belge Tarihi: 15.10.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 398.260.19 Belge Tarihi: 15.10.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 398.263.8 Belge Tarihi: 21.10.1924; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 9.67.17 Belge Tarihi: 19.03.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 9.71.24 Belge Tarihi: 13.05.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 34.255.10 Belge Tarihi: 23.05.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 34.251.1 Belge Tarihi: 24.05.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 23.174.26 Belge Tarihi: 03.08.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 15.117.27 Belge Tarihi: 12.08.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 559.1370.6 Belge Tarihi: 20.10.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 9.70.30 Belge Tarihi: 29.12.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 22.162.1 Belge Tarihi: 29.12.1925; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 3.16.11 Belge Tarihi: 26.02.1926; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 7.48.12 Belge Tarihi: 11.03.1926; BCA, Fon Kodu: 130.16.13.2 Yer No: 14.114.19 Belge Tarihi: 15.06.1926; BCA, Fon Kodu: 272.0.0.12 Yer No: 52.117.7 Belge Tarihi: 08.03.1927.

⁵¹ Türkiye'de yaşayan Afro-Türkler 2006'da Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği isminde bir dernek kurmuşlardır. Derneğin internet sitesi için bkz. <http://www.afroturc.org> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

ismi de bu sebepten dolayı Mustafa Kemal Atatürk'e atfen Kemale'dir.⁵²

Türkiye'de yaşayan Afro-Türkler, Türkiye Cumhuriyeti döneminde özgür ve eşit vatandaş statüsüne sahip olmuşlardır. Bununla birlikte Afro-Türkler ten renklerinin siyah olmasından kaynaklanan farklılıklarını da doğal olarak gizleyememişlerdir. Afro-Türkler günümüzde yaygın olarak Adana, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Bursa, İzmir, Karaman, Konya, Muğla ve bu illere bağlı çeşitli ilçelerde yaşamaktadırlar.⁵³ Bugün, Afro-Türkler, "*Afrikalı atalarından miras siyahi rengi tenlerinde, yıllardır tek vatan bildikleri Türkiye sevgisini ise yüreklerinde*" taşıyorlar. Hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını ve ülkelerinde mutlu olduklarını ifade eden Afro-Türklerle yapılan röportajda konuşulanlara dair belirli kesitleri dikkatinize sunuyoruz:

Güngör Delibaş şöyle söylüyor: "*Hiç hissetmiyorum yabancı gibi. Dışarılara gittim mi o zaman yabancı gibi hissediyorum. Bazı kendilerini bilmeyenler var. "Ana Arap'a bak!" diyorlar.*"

Hatice Doğuluer: "*Burada ayırmazlar bizi. Hiç birbirimizden ayrılmayız. Uzaklarda öyle oluyor. Arap diyorlar, bazen öyle oluyor.*"

Sabriye Sınaic: "*Canım, benim köyüm burası. Doğduğum bildiğim Türkiye. Ben orayı bilmiyorum ki. Burada doğdum, büyüdüm ben. Soruyorlar bana sen neredensin? Nerede doğdun büyüdün? Esas Türkiyeliyiz diyoruz biz.*"

Serkan Doğuluer: "*Görenler yani şok oluyor. İşte, çok güzel Türkçe konuşuyorsun. Sen nerelisin falan? Türküm. Nerelisin? İzmirliyim. Hiç kimse inanmıyor, şok oluyor.*" (Gülüyor)⁵⁴

Fakat bütün bu örneklerle rağmen, zaman zaman Türkiye'deki Afro-Türlere yönelik istemeden de olsa farklı bakış açıları sergilenebiliyor. Mustafa Olpak, bu durumu şu şekilde anlatıyor:

"*Bizim başka vatanımız olmadı. Anadolu'da doğduk, kültürünü benimsedik. Türk'üz ama kökenimizi de bilmek istiyoruz. Ten rengimizi de gizleyemeyiz ki...*" (...) *Anadolu, dünyanın en*

⁵² Olpak, a.g.e., s. 33; Yılmaz Özdil, "Afro- Türk", *Sözcü*, 09.11.2016, <http://www.sozcu.com.tr/2016/yazarlar/yilmaz-ozdil/afro-turk-1436191/> (Erişim tarihi: 01.03.2018). Kemale Hanım hakkında bkz. (Mustafa Olpak, *Kölelikten Özgürlüğe Arap Kadın Kemale*, İstanbul, 2003).

⁵³ Karadoğan, a.g.m. Afro- Türklerle ilgili bir sözlü tarih çalışması için bkz. (Umay Aktaş Salman, "Afro- Türklerin Tarihi", *Radikal*, 30.08.2008, <http://www.radikal.com.tr/hayat/afro-turklerin-tarihi-896230/> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁵⁴ "Kökenleri Afrika'dan Şiveleri Ege'den", Anadolu Ajansı, 26.10.2017, <https://aa.com.tr/tr/yasam/kokenleri-afrikadan-siveleri-egeden/948111> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

zengin kültür beşiği. Bizler de bu renkliliğin, farklılığın zenginlik olarak görülmesini istiyoruz. Ama kendi toplumundaki farklı bakış açıları bizi rahatsız ediyor ve yaralıyor. Yıllardan beri süregelen, 'Arap Bacı', 'Gündüz feneri', 'Zenci', 'Arap' yakıştırmaları, aşağılamalar, hakir görmeler çok rahatsızlık verici. Üç otobüs dolusu bir etkinliğe giderken polis bizi mülteci sanıp durdurması, kimliklerimize baktığında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğumuzu görünce anlam verememesi... Bunlar hep bilgisizlikten. Toplumun bizi kabullenmesi yasayla, kanunla olmaz. Bu farklılık, çocuk yaşta verilecek eğitimle anlatılmalı, tanıtılmalıyız.”⁵⁵

Ege’de yaşayan Afro-Türkler bugün İzmir’de, Afrikalı atalarının vurmaları çalgılarını öğreniyorlar. Bu doğrultuda bir müzik grubu dahi kurmuşlar.⁵⁶ Hatta İzmir’deki Afro-Türkler 2006’dan bu yana kültürel bayramları olan Dana Bayramı’nı Konak Belediyesi ve Afro-Türkler Derneği işbirliğinde kutluyorlar. Dana Bayramı kutlamaları İzmir’de oldukça coşkulu sahnelere sebep oluyor.⁵⁷

Ege’ye, Afrika’dan getirilen Afro-Türklerin dışında bir de Afrika’dan gelen Afro-Türkler olduğunu belirtmemiz gerekir.⁵⁸ Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa’nın dedesi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’ya Dalaman’da uzun yıllar önce çiftlik arazileri tahsis edilmiş. Abbas Hilmi Paşa, Dalaman’a geldiği zaman buradaki çiftliğinde çalıştırmak üzere Mısır ve Sudan kökenli yaklaşık 300 kişiyi beraberinde Muğla’ya getirmiş. Gelenlerden bir tanesi de İbrahim Aydın’ın dedesi. İbrahim Aydın’ın bir Afro-Türk. Kendisi konuyla ilgili şunları söylüyor: “Korsanlar tarafından Afrika’dan kaçırılan bazı köleler buraya getirilmiş. Özellikle Mısır ve Sudan’dan. III. Selim tarafından Kavalalı Mehmet Ali Paşa’ya hediye edilen

⁵⁵ Turaç Top, “Ten Rengimiz Ata Mirası, Aljazerra Turk, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ten-rengimiz-ata-mirasi> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁵⁶ “Afro-Türkler Atalarının Müziklerini 500 Yıl Sonra Öğreniyor”, Anadolu Ajansı, 13.02.2018, <https://aa.com.tr/tr/yasam/afro-turkler-atalarinin-muziklerini-500-yil-sonra-ogreniyor/1061696> (Erişim tarihi: 01.03.2018); “Afro-Türkler Atalarının Müziklerini 500 Yıl Sonra Öğreniyor”, Milliyet, 13.02.2018, <http://www.milliyet.com.tr/afro-turkler-atalarinin-muziklerini--yerelhaber-2592560/> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁵⁷ Dana Bayramı ile ilgili haberler için bkz. (“Alsancak’ta Dana Bayramı Coşkusu”, Milliyet, 04.06.2016, <http://www.milliyet.com.tr/alsancak-ta-dana-bayrami-coskusu-izmir-yerelhaber-1408432/> (Erişim tarihi: 01.03.2018); Yılmaz Özdil, “Dana Bayramı”, Sözcü, 13.05.2017, <http://www.sozcü.com.tr/2017/yazarlar/yilmaz-ozdil/dana-bayrami-1846848/> (Erişim tarihi: 01.03.2018); Gökmen Ulu, “İzmir’de Dana Bayramı Coşkusu”, Sözcü, 14.05.2017, <http://www.sozcü.com.tr/2017/gundem/izmirde-dana-festivali-coskusu-1848890/> (Erişim tarihi: 01.03.2018); “11. Dana Bayramı Coşkuyla Kutlandı”, Hürriyet, 14.05.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/11-dana-bayrami-coskuyla-kutlandi-40457305> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁵⁸ Muğla’nın Dalaman ilçesinde yaşayan Afro-Türklerle ilgili bir belgesel için bkz. (Sütlü Çikolata: Afrika’dan Dalaman’a Uzanan Yaşam Öyküleri, Belgesel, 2007).

Dalaman'daki araziler daha sonra Abbas Hilmi Paşa'ya verilmiştir. 23 yıl Abbas Hilmi Paşa burayı kullanır. Burada çalışan 300 Afrikalıda daha sonra burada kalır.” Melek Dinç ise konuyla ilgili şu ifadeleri kullanıyor: “1905 Osmanlı döneminde Sudan kökenli ve annemde özellikle dedemden dolayı Mısır kökenli. Dedelerimiz, Dalaman'daki çiftliğe işçi olarak geliyor ve burada çalışıyorlar. Bir kısım işçi geriye dönüyor bir kısmı ise burada kalıyor. Benim dedem Abdülcevat burada kalanlardan. Sudan kökenliyiz ama Türk'üz tabi. Bazen inanmıyorlar. Türkçeyi nasıl öğrendiniz? diye soruyorlar. Her ne kadar Mısır ve Sudanlı olsak ta biz Dalamanlıyız. Sonuçta Dalaman'da doğduk Dalaman'da büyüdük.”

Ömer Musa Siva'da bir Afro- Türk. Babası İskenderiye'nin Siva ilçesinden Dalaman'a gelmiş. Babası Abbas Hilmi Paşa'nın aynı zamanda yakın korumasıymış. Siva, Dalaman'da 3 dönem belediye başkanlığı yapmış. Şunları söylüyor: *“Ben Ömer Musa Siva. 3 dönem Dalaman belediye başkanlığı yapmanın onurunu yaşıyorum. Babam Mısır'dan Abbas Hilmi Paşa'nın koruması olarak gelmiş Dalaman'a. 1902'de Afrika'dan getirilen bazı işçiler dalamana yerleşmişler. Abbas Hilmi Paşa Mısır'a döndükten sonra Mısır'a dönmek isteyenler olmuş. Dalaman'da kalmak isteyenler de burada kalmış. Yaklaşık 50 aile, belki de daha fazla. Şu an da Dalaman'da değişik iş kollarında çalışıyorlar ve yaşamlarını sürdürüyorlar.”*⁵⁹

1911 Trablusgarp Savaşı ve 1912- 1913 Balkan Savaşları'nın Kuzey Afrika'nın çeşitli bölgelerden Anadolu'ya bir göçü tetiklediğini ifade etmemiz gerekir. İtalyanların Trablusgarp'ı işgali ile birlikte az sayıdaki Trablusgarp (Libya) göçmeni Cumhuriyet döneminde Manisa'da iskân edilmiştir.⁶⁰ Aynı zamanda İzmir'de yaşayan Libya kökenli Türklerinde olduğu bilinmektedir.⁶¹ Trablusgarp Savaşı ile birlikte İtalyan zulmünden evlerini terk etmek zorunda kalan çok sayıda Libyalı, İzmir'e yerleşmek zorunda

⁵⁹ Siyah Türkler, Belgesel, 2004.

⁶⁰ Ferhat Berber, “Manisa'da İskân Edilen Trablusgarp ve Balkan Savaşı Göçmenleri”, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, 16- 18 Mayıs 2011/ İzmir Bildiriler, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, haz. Mehmet Ersan-Nuri Karakaş, TTK Yayınları, Ankara, 2013, ss. 431- 463, s. 432- 433, 459.

⁶¹ Hatta bu noktada Türk siyasî hayatında önemli bir yer edinmiş olan “Arap” lakabıyla maruf Muzaffer Kayıhan İzmir'in en sevilen simalarından bir tanesidir. İzmir'in nam-ı diğer “Muzaffer Abi”si 2017'de vefat etmiştir. (“MHP'nin acı günü: Arap Muzaffer lakaplı Muzaffer Kayıhan yaşamını yitirdi”, *Cumhuriyet*, 02.09.2017,

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/815920/MHP_nin_aci_gunu_Arap_Muzaffer_lakapli_Muzaffer_Kayihan_yasamini_yitirdi.html (Erişim tarihi: 01.03.2018); Banu Şen, “Ülkücü Arap Muzaffer yaşamını yitirdi”, *Hürriyet*, 02.09.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ulkucu-arap-muzaffer-yasamini-yitirdi-40567775> (Erişim tarihi: 01.03.2018); Yavuz Selim Demirağ, “Arap Muzaffer...”, *Yeniçağ*, 03.09.2017, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/arap-muzaffer-44093yy.htm> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

kalmışlardır.⁶² Toplumsal yaşamımızın içerisinde uzun yıllardır yer alan Afro-Türkler⁶³ kültür, sanat, sinema, spor, siyaset, edebiyat alanında Türkiye'ye mâl olmuş oldukça önemli isimleri Türk insanıyla tanıştırmışlardır.⁶⁴

Türkiye-Afrika Kültür Diplomasisi ve Afro-Türklerden Biyografiler

Osmanlı Devleti'nin Afrika'yla ilişkilerini ele aldığımızda bunun bir sömürü boyutunun değil insani boyutu olduğunu açık şekilde görmekteyiz. Bu doğrultuda, Afrikalılar Osmanlı Devlet kademelerinde önemli makamlar elde etmişler ve Afrikalılar Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemi savaşları sırasında Türklere çok ciddi maddi ve manevi destek vermişlerdir. Mısırlı Said Halim Paşa⁶⁵ ve Tunuslu Hayreddin Paşa⁶⁶ gibi isimler Osmanlı Devleti sadrazamlığına kadar yükselmişlerdir. Tunuslu Ali Başhamba⁶⁷ ise Osmanlı Devleti Harbiye Nezareti'ne bağlı Teşkilat-ı Mahsusa gibi oldukça önemli bir kurumun başkanlığını yapmıştır.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin savaşlarına Afrika'daki eyaletlerinden gelen askerler oldukça yoğun bir şekilde bu savaşlara katılmışlardır. Örneğin Tunus'tan gelen askerî birlikler 1853- 1856

⁶² Kurşun, a.g.m., ss. 3- 17, s. 9- 10.

⁶³ Türk Edebiyatı'nın ünlü ismi Reşat Nuri Güntekin Miskinler Tekkesi romanında İzmir'de yaşayan Afrikalıları da konu edinmektedir. (Reşat Nuri Güntekin, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017).

⁶⁴ İlgili olarak bkz. (Özlem Yurtçu, “Çikolata renkli Türkler”, *Sabah* (Pazar eki), 30.01.2005; Yılmaz Özdil, “Al Sana Siyah Türk”, *Hürriyet*, 28.10.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/al-sana-siyah-turk-16150619> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁶⁵ Said Halim Paşa hakkında bkz. (M. Hanefi Bostan, *Bir İslâmcı Düşünür Said Halim Paşa*, İrfan Yayınevi, 1992; M. Hanefi Bostan, “Said Halim Paşa”, *DİA*, Cilt: 35, 2008, ss. 557- 560; Ahmet Şeyhun, *Said Halim Paşa (Osmanlı Devlet Adamı ve İslamcı Düşünür (1865- 1921))*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010; Kudret Bülbül, *Siyasal Bir Düşünür ve Devlet Adamı Said Halim Paşa*, Tezkire, İstanbul, 2015; *Said Halim Paşa, Bütün Eserleri*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2015; Ferhat Özbadem, *Said Halim Paşa*, Sude Yayınları, İstanbul, 2017).

⁶⁶ Tunuslu Hayreddin Paşa hakkında bkz. (Atilla Çetin, *Tunuslu Hayreddin Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988; Muhammed Salah Mzali-Jean Pignon, *Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Hatıraları*, çev. Belma Aksun, Nehir Yayınları, İstanbul, 1997; Atilla Çetin, “Hayreddin Paşa, Tunuslu”, *DİA*, Cilt: 17, 1998, ss. 57- 60; Atilla Çetin, “Tunuslu Hayrettin Paşa”, *Tarih Boyunca Türkiye- Tunus İlişkileri*, ATASE Yayınları, Ankara, 2013, ss. 69- 80; Tunuslu Hayreddin Paşa, *En Emin Yol*, çev. Alev Alatlı- Şehabettin Yalçın, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004; Bekir Karlığa, *Islahatçı Bir İslam Düşünücü Tunuslu Hayreddin Paşa ve Tanzimat*, Mahya Yayıncılık, İstanbul, 2013).

⁶⁷ Tunuslu Ali Başhamba hakkında bkz. (Sezai Balcı- Mustafa Balcıoğlu, “İdealist Bir Mücadele Adamı: Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Tunuslu Ali Başhamba-1”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 209, Mayıs 2011, ss. 68- 73; Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, “İdealist Bir Mücadele Adamı: Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Tunuslu Ali Başhamba- 2”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 210, Haziran 2011, ss. 28- 35).

Kırım Savaşı'na katılmışlar ve yardımcı kuvvetler olarak geri hizmetlerde kullanılmışlardır. Tunuslu askerî birlikler, Sivastopol Kuşatması sırasında 25 Ekim 1854'te Balaklava Muharebesinde büyük yararlılıklar göstermişlerdir.⁶⁸ Yine 93 Harbi olarak adlandırılan 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı sırasında Ege Bölgesi'nde yaşayan Afro-Türkler cephelerde çeşitli görevler almış ve Afrika kökenli Osmanlı subayları da cephelerde şehit düşmüşlerdir.⁶⁹ Örneğin İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi'nde bulduğumuz bir belgeye göre, Abbas Hilmi Paşa ile birlikte Dalaman'a gelen bir Sudanlı oğlu Avni Karakartal (Avon Dayı)'ın anlattığına göre Sakarya Savaşı sırasında şehit olmuş.⁷⁰

1911'den 1923'e kadar aralıksız olarak Trablusgarp, Balkan, 1. Dünya Savaşlarında mücadele eden Türk Milleti son olarak Millî Mücadele'yi gerçekleştirmiştir. Söz konusu savaşlar boyunca çok sayıda Afrikalı Türklerle birlikte cepheden cepheye koşmuş ve Türkiye'nin bağımsızlığını uğrunda şehit düşmüştür. Millî Savunma Bakanlığı Arşiv kayıtlarına göre çeşitli savaş ve cephelerde Libya, Tunus, Cezayir, Mısır, Sudan ve Habeşistan'dan gelen değişik rütbelerdeki tam 94 Afrikalı şehit olmuştur. Hatta bu noktada Afro-Türkler Derneği Başkanı Şakir Doğuluer de, Türkiye'de Ege bölgesinde yaşayan Afro-Türklerin dedelerinden de Çanakkale'de ve Millî Mücadele'de savaşanlar olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

Uzak cephelerde şehit düşmüş, Afrikalılar bu noktada Tarihin Türkiye'ye birer emaneti olmuşlardır. Onlar bugün Türk vatanının bağrında huzurla uyumaktadırlar. Hepsine Allah'tan rahmet diliyoruz. Tabii, Trablusgarp, Balkan, 1. Dünya ve Kurtuluş Savaş sırasında büyük hizmetler gerçekleştiren sayısız nice Afro- Türk olduğunu söyleyebiliriz. Türk Milleti, Afro-Türklerin cephelerde yazdığı kahramanlık destanlarını hiçbir zaman unutmamıştır. Sizlere hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz bazı kahraman Afro-Türklerden çeşitli örnekler vermek istiyoruz:

Mısırlı Binbaşı Osman Sıddık Efendi

1878'de Mısır'da doğan Recep oğlu Osman Sıddık Bey, 1891'de Mısır Harp Akademisi'nden mezun olmuş ve Sudan'da

⁶⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Sayın, "Kırım Savaşı'nda Tunus Birlikleri", *Tarih Boyunca Türkiye- Tunus İlişkileri*, ss. 95- 123).

⁶⁹ *Şehitlerimiz: Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İstiklâl, Kıbrıs*, İç Güvenlik T.C Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998, Cilt: 5, s. 154.

⁷⁰ İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi, Dosya No: 123- Hidiv Ailesi, 02.07.1986, Nu: 001509957006

⁷¹ "Afrika'dan Geldiler Türk Gibi Yaşıyorlar", *Sabah*, 27.10.2017, <https://www.sabah.com.tr/egeli/2017/10/27/afrikadan-geldiler-turk-gibi-yasiyorlar> (Erişim tarihi: 01.03.2018); "İzmirli Afro Türkler", *Vatan*, 27.10.2017, <http://www.gazetevatan.com/izmirli-afro-turkler-1113665-yasam/> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

görev almıştır. Mısır ordusunda çeşitli muharebelere katılarak savaş tecrübesi elde etmiş ve Sudan'daki görevleri sebebiyle harp madalyası ile ödüllendirilmiştir. 20 Nisan 1899'da üsteğmen, 1901'de ise kurmay yüzbaşı olmuştur. 1905- 1907 yılları arasında "Mısır Hükümeti Demiryolu Riyaseti"nde görev almıştır. 1908'de II. Meşrutiyetin ilân edilmesiyle birlikte İstanbul'a gelen ve Osmanlı ordusuna kaydolan Osman Sıddık Bey 1909'da kurmay kıdemli yüzbaşı rütbesi almıştır. 1912- 1913'te Balkan Savaşları'na katılmış ve Gelibolu'daki XV. Cebel Tabur Komutanlığı yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Binbaşı olan ve 1914- 1915 yılları arasında Kafkas (Doğu) Cephesinde görev alan Osman Sıddık Bey, III. Ordu IX. Kolordu XXIX. Topçu Alay Komutanlığı görevine getirilmiştir. Hudut- Köprüköy, Azap Muharebelerine ve 22 Aralık 1914- 18 Ocak 1915 tarihli Sarıkamış harekâtına katılmıştır. 14 Haziran 1915'te Osmanlı ordusundan emekli olmuş ve 1927'de 49 yaşında vefat etmiştir.⁷²

Darfur'dan Çanakkale'ye Giden Bir Gönüllü: Ahmet Dinar

I. Dünya Savaşı sırasında, günümüzde Sudan'a bağlı olan Darfur bölgesi müstakil bir sultanlıktı. Darfur Sultanı Ali Dinar, Osmanlı Devleti'nin ilân ettiği Cihad-ı Ekber çağrısına katılarak İngilizlere karşı Osmanlı Devleti'nin yanında savaştı ve bu uğurda şehit düştü. 2014 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından Güney Darfur'un başkenti Nyala'da bir hastane inşa edilmiş: Nyala Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi. Türkiye Darfur'da, adeta Darfur Sultanlığı'na bir vefa borcu olarak Ali Dinar'ın halkına hizmet veriyor ve Afrika'dan gelen hastalara da bir anlamda umut oluyor. Ali Dinar'ın torunlarından biri olan İbrahim bu hastanede tercüman olarak çalışıyor. "İbrahim, büyük dedesi Ali Dinar'ın Türklere karşı duyduğu sevgiyi miras olarak devralmış, kendisi bir Türkiye hayranı." İbrahim, dedelerinden ve aile büyüklerinden olan Ahmet'in I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Cephesi'ne gönüllü olarak gittiğini ve şehit düştüğünü söylüyor ve "Çanakkale Savaşı sırasında dedelerimiz Türkiye'ye gitmişti, şu anda Türkiye burada" diyerek memnuniyetini dile getiriyor ve her namazdan sonra Türkiye'ye dua ettiğini söylüyor.⁷³

⁷² *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Cilt: 1, yay haz. Hülya Toker- Nurcan Aslan, ATASE Yayınları, Ankara, 2009, s. 480. Topçu Binbaşı Osman Sıddık Efendi'nin Osmanlı ordusuna ait künye bilgileri T.C Millî Savunma Bakanlığı'nın arşivinde bulunmaktadır. Bkz. (Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Binbaşı, 1310- Top. 28, Klasör No: 134, Dosya No: 4264).

⁷³ "Sağlık Elçileri: Sudan", Bölüm: 5, TRT Haber, 09.12.2016; Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Çanakkale Siperlerinde Sudanlı Mücahitler", *Ayarsız Dergisi*, Yıl: 2 Sayı: 13, Mart 2017, ss. 32- 33.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Görev Alan Sudanlılar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler ve Millî Savunma Bakanlığı arşiv kayıtları I. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Sudanlı askerin görevli olduğu birliklerinden firar ederek Osmanlı Devleti saflarına geçtiklerini göstermektedir. Örneğin Sudanlı Çarkçı Yüzbaşı Ferhad Bey, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda görev almış ve gazi olmuştur. Yüzbaşı Ferhad, 14 Kasım 1926 tarihinde; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) ve Başbakan İsmet (İnönü)'in onayıyla malulen emekliye ayrılmıştır.⁷⁴ Sudanlı Mercan oğlu Davud, I. Dünya Savaşı'nda, Kanal seferi sırasında görevli olduğu İngiliz birliğinden firar ederek Osmanlı ordusuna katılmış ve Osmanlı Devleti safında savaşmıştır. Davud Efendi, 1918'de Osmanlı ordusundan terhis olmuş, Osmanlı Devleti'ne hizmetleri dolayısıyla Harbiye Nezareti tarafından kendisine bir miktar para yardımı yapılmıştır.⁷⁵ I. Dünya Savaşı sırasında Kızıldeniz Hecinsüvar Hücüm Bölüğü komutanlığı yapmış olan Mehmet Şükrü Mekavî⁷⁶ Teşkilat-ı Mahsusa'da görevlendirilmiş ve Sina- Filistin Cephesi'nde görev alarak Kanal Harekâtlarına katılmıştır.

Piyade Yüzbaşı Dayı Mesud Gürbüz

Mesud (Gürbüz), aslen Kuzey Afrikalıdır. Piyade sınıfına mensup Mesud Bey, Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra çeşitli birliklerde görev almıştır. "Dayı" lakabıyla maruf olmasının sebebi Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'deki idarecilerine "dayı" denilmesindedir. Millî Mücadele sırasında Karakol Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Yüzbaşı Mesud Bey, Türk istihbaratçılığının önemli isimlerinden bir tanesi olmakla birlikte Millî Mücadele yıllarında Anadolu'ya asker, silah ve cephane kaçırılmasında önemli görevler üstlenmiştir.⁷⁷

Siyah Bir Türk'ün Destanı: Sudanlı Zenci Musa Bey⁷⁸

1911'de İtalyanların Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp'a saldırması üzerine; Libyalı Senûsiler ve Afrikalı Müslümanlar, bölgeye bir direniş tesis etmek için gelen

⁷⁴ BCA, Yer Bilgisi: 28.39.19, Belge Tarihi: 14.11.1926

⁷⁵ BOA, *BEO.*, 14/Z/1337, Dos. No: 4590, Göm. No: 344189; BOA, *BEO.*, 20/Ra/1338, Dos. No: 4605, Göm. No: 345349; BOA, *MV.*, 21/Ra/1338, Dos. No: 217, Göm. No: 180

⁷⁶ Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, Posta Kutusu Yayınları, 1978, s. 137.

⁷⁷ Ergun Hiçyılmaz, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 62- 74.

⁷⁸ Sudanlı Zenci Musa Bey'in Hayatı ve Mücadelesi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. (Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Bir Osmanlı İttihatçısı: Sudanlı Zenci Musa Bey", *Turan Dergisi*, Sayı: 29, 2016, s. 69-100).

Osmanlı subaylarını ellerinden geldiğince desteklediler. Türkler ve Afrikalılar, bu doğrultuda; İtalyanlara karşı -günümüz- Libya topraklarını omuz omuza savundular ve birçok başarılar kazandılar. Zenci Musa aslen Sudanlı olmakla birlikte Girit'te doğmuş ve Mısır'da büyümüş bir Afrikalıydı. Tabii, İtalyanların Trablusgarp'a saldırdığını öğrenince tüfeğini omuzuna asarak, İtalyanlara karşı savaşmak üzere Trablusgarp'a gidiyor. Zenci Musa, burada ilerleyen yıllarda Teşkilat-ı Mahsusa'nın önemli isimlerinden birisi hâline gelecek olan Kuşçubaşı Eşref Bey ile tanışıyor. Zenci Musa Kuşçubaşı Eşref birlikte "en sıcak cephelede, en kritik görevlerde" bulundular. Trablusgarp'ta, 23 Temmuz 1913'te Edirne'nin geri alınmasında, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasında, Sina Cephesi'nde; Süveyş Kanalı'nda ve son olarak Yemen'de beraberler.⁷⁹ Zenci Musa, Afrika'nın içlerinden gelip, Osmanlı Devleti'nin batı sömürgeciliği karşısındaki bağımsızlık mücadelesinde; Türklerin ve Müslümanların var olma kavgasına omuz vermiş ve hayatı baştanbaşa destan olmuş bir mücadele adamıydı. Osmanlı'nın batı sömürgeciliğine karşı kavga günlerinde gâh Trablus, gâh Balkanlar, gâh Sina, gâh Hicaz topraklarında cepheden cepheye koşturmuştu.⁸⁰

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti, Çanakkale'den, Galiçya'ya, Filistin'den Kafkasya'ya kadar dört bir yanda çarpışıyor ve bir ölüm kalım mücadelesi veriyordu. Osmanlı'nın savaştığı bölgelerden bir tanesi de Hicaz- Yemen Cephesi'ydi. Tabii, savaş oldukça geniş bir alana yayılmıştı. Birliklerimiz ise sınırlıydı. Kutsal topraklar olarak adlandırdığımız Hicaz bölgesinde; İngilizler, Arap aşiretlerini yanlarına çekmek için propaganda ve istihbarat faaliyetleri yürütmektedirler. Osmanlı Devleti, İngilizlerin bölgedeki söz konusu faaliyetlerden haberdardı. Teşkilat-ı Mahsusa tarafından oluşturulan "Necid Heyeti" içerisinde Kuşçubaşı Eşref Bey, Tunuslu Şeyh Salih Şerif Tunusî ve İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy ile birlikte Arabistan coğrafyasını gezen Zenci Musa, bölgedeki Arap aşiretlerine İslam birliğinin bozulmaması için çeşitli çağrılarda bulundular.⁸¹ Zenci Musa, Osmanlı Devleti'nin bekası için çöllerde gezmiş ve Necid seyahatinden sonra Sina- Filistin Cephesi'nde, Kanal Seferi'ne katılmıştı. Zenci Musa, Kuşçubaşı Eşref Bey ve beraberindeki Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı bir müfreze ile Mısır'daki İngiliz egemenliğine son vermek ve yerel halkı İngilizlere karşı ayaklandırmak için Sina- Filistin Cephesi'nde, Kanal Seferi'ne katılarak çöl koşullarına uygun çete savaşları vermiştir. Daha sonra İngilizler ve Hicaz bölgesinde Osmanlı'ya isyan eden bir takım Araplara karşı mücadele etmek, Yemen'deki İmam Yahya birliklerini teşkilatlandırarak bunlardan süvari birlikleri teşkil edip, Ahmet Tevfik (Alpsoy) Paşa komutasındaki VII. Osmanlı kolordusuna yardım ulaştırarak, bir çevirme harekâtı düzenlemek üzere Yemen'e

⁷⁹ "Kuşçubaşı Eşref", *Gizemli Gerçekler*, Bölüm: 25, TRT Belgesel, 06.05.2017.

⁸⁰ Beşir Ayvazoğlu, *Derkenar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 121; Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki*, Temel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 371; Mehmet Niyazi Yavuz, *Şef: Kaybedilen Tarih Unutulan Siyaset*, Lotus Yayınları, 2006, s. 107.

⁸¹ "Medine Savunması", *Hattı Müdafaa*, Bölüm: 8, TRT Diyanet, 06.12.2016.

doğru yola koyulmuştur. Zenci Musa, gözünü budaktan sakınmadan, ölümden korkmadan düşman üstüne yürümekteydi. Ölümü bir sevgili gibi selamlayan bu mukaddes nefer, Osmanlı Devleti için her daim canla başla mücadele ediyor ve türlü türlü sıkıntılara göğüs geriyordu.⁸²

Yemen’de çarpışan 7. Orduya silah, mühimmat ve para götürmek üzere vazife alan Zenci Musa ve arkadaşları, Hayber mevkiinde yaklaşık 25.000 kişilik, isyancı Şerif Hüseyin ve İngiliz kuvveti tarafından kuşatılmışlardı. Zenci Musa ve arkadaşları burada “kahramanca düşmanla çarpıştılar.” Tabii Zenci Musa, bu noktada görevini yerine getirmek üzere bir yolunu bulup bir avuç kahraman arkadaşı ile birlikte altınları o hengâmede İngiliz ablukasından kaçırmayı başardı. Yemen’e gidecek para ve mühimmatı “sırtladığı gibi doğru dağlara vurdu kendini.” Yemen Dağları’nın arasında, Hacile- Menâha yolunda, Sana’a da uzak bir karakolda altınları Osmanlı Ordusu’na teslim eden Zenci Musa, daha sonra İstanbul’a dönmüştür.⁸³ Bu sırada, I. Dünya Savaşı sona ermiş ve Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Zenci Musa, bir gün bir camiden çıkarken Yemen’den tanıdığı Ali Sait Paşa ile karşılaşır. Kalacak yeri, parası, hiçbir şeyi olamayan Musa’yı yırtık pırtık elbiseler içerisinde perişan bir halde gören Ali Sait Paşa; Musa, senin bu vatan için yaptığın fedakârlıklar biliyoruz. Gel sana bir emekli maaşı bağlatalım diyerek sözlerine devam ederken Zenci Musa kendisine savaştan yeni çıktı. Ben bu kadar öksüz, yetim, fukara, düşkün ağlarken memleketimden nasıl para alırım? diyerek Karaköy Gümrüğü’nde hamallık yapmaya başlar. Gündüzleri hamallık yaparken, geceleri de boş durmadı. Karakol Cemiyeti ile temasa geçerek Millî Mücadele’ye destek oldu ve Anadolu’ya silah kaçırma faaliyetlerine katıldı. Bir gün İngiliz işgal kuvvetleri Komutanı General Harrington, Musa’yı gördü. Yanındakilere Musa’yı sorunca, onun Hayber’de İngiliz kuvvetlerini atlatıp Yemen’e altınları ulaştıran adam olduğunu öğrendi. Yanına çağırdı Musa’yı sana şu kadar para, şu kadar maaş, şu kadar altın gel maiyetime gir emrimde çalış dedi. Ama Musa Harrington’u tersleyerek “Her teklif herkese yapılmaz. Bu sözleriniz beni ancak rencide eder. Benim bir devletim var: Osmanlı Devleti, bir de bayrağım ay- yıldızlı bayrak. Bu iş daha bitmedi, sizinle mücadelemiz devam edecek.” diyerek cevap verdi. İşte bir Afro- Türk olan Zenci Musa, yıllardır uğruna mücadele ettiği Osmanlı Devleti’ne işte bu kadar gönülden bağlıydı.⁸⁴

O görkemli bedeni bu ağır tempoya daha fazla dayanamadı. “Üstelik Osmanlı’nın yenilgisi, İstanbul’un işgali ve komutanı Eşref Bey’in esareti Musa’nın o altın yüreğini de bir hayli yormuştu. Musa vereme yakalandı.” Bütün ısrarlara rağmen bir hastaneye yatmayı kabul etmeyen Musa, “bavulunu alıp Üsküdar’daki Özbekler Tekkesine yerleşti.” Bedel olarak milyonlarca şehit, gazi ve hasta ile bitirilmiş olan I. Dünya Savaşı’nın sona erdiği günlerde “işgal edilmiş bir İstanbul’da bu iş daha bitmedi diye düşünebilen ve bunu işgalcilerin en yüksek rütbelisinin yüzüne haykırabilen biriydi Zenci

⁸² “Hayber’de Türk Cengi”, *Hattı Müdafaa*, Bölüm: 9, TRT Diyanet, 07.12.2016.

⁸³ “Kuşçu Eşref ve Zenci Musa”, *Heredot Cevdet Saati*, Bölüm: 92, TRT1.

⁸⁴ “Cansu Canan Özgen ile Öteki Gündem”, *Habertürk*, 17.04.2015.

Musa.” O bir Osmanlı’ydı. “Kara Afrika’nın temiz ve onurlu kimliğinin simgesi olan”, “Yüreğini Anadolu’ya bağlamış özgür bir Afrikalıydı.” I. Dünya Savaşında, Osmanlı safında cepheden cepheye koşan Afrikalı gönüllülerden biriydi. “Batılı sömürgecilerin zenginliklerini ellerinden alarak köleleştirdiği, onurlarını kırıp açlık ve sefaletle mahkum ettiği Afrika’nın yani bu mahzun ve masum kıtanın kahraman bir evladı olan Zenci Musa, işte böyle yaşadı ve öldü...”⁸⁵

Dünya’nın İlk Siyah Savaş Uçağı Pilotu: Ahmet Ali Çelikten

Dünya’nın ilk siyah savaş uçağı pilotunun bir Afro- Türk olduğunu biliyor muydunuz? Henüz XX. Yüzyıl içerisinde bir Afrikalının Amerika’da pilot olmaya hakkı yoktu. Buna mukabil, Osmanlı Devleti Afrika kökenli bir vatandaşını savaş uçağı pilotu olarak görevlendirmişti. 1895’te Georgia Eyaleti’nde, Amerika Birleşik Devletleri’nde dünyaya gelen Eugene Jacques Bullard isimli bir Afro- Amerikan pilotluk eğitimi almış fakat Amerika’da mesleğini icra edemediği için, I. Dünya Savaşı sırasında; 1917’den itibaren Fransız Hava Kuvvetleri filosunda görev almıştı. Bullard, I. Dünya Savaşı’nda Fransız ordusunda görev yapması sebebiyle uzun yıllar ilk “siyah pilot” olarak bilindi. Fakat aslında işin aslı hiçte öyle değildi.⁸⁶

Batı’nın siyasî tarihi içerisinde ırkçılık gerek sivil gerek ise askerî alanda her anlamda kendisini göstermiştir. Irkçılık, sosyolojik ve psikolojik olarak olarak bugün dahi Avrupalıların en büyük sorunlarından bir tanesidir. Türklerde ise Afrikalılara karşı bu tür yaklaşımların tarihin hiçbir döneminde görülmemiş olduğunu ifade edebiliriz. “Tam tersine, tarihsel süreç içerisinde etnik ve dinsel çeşitlilikler millî kimliğimizin kurucu unsurları olarak görülmüşlerdir.” Ahmet Ali Çelikten’de kültür zenginliğimizin bu türden açık bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁷

Ahmet Ali Çelikten’in büyükannesi, köle tüccarları tarafından bugün Nijerya’da bulunan Bornu Emirliği’nden İstanbul’a getirilerek satılan bir kadın. Bornu bölgesi, XIX. Yüzyılda köle tüccarlarının önemli merkezlerinden bir tanesiydi. Çad Gölü’nün güneybatısından; toplanan köleler Sahra Çölü’nü aşarak, günümüz Libya topraklarına getiriliyor ve burada Trablus, Mısırata, Sirte veya Bigazi limanlarından gemilerle İstanbul’a getiriliyorlardı. Aile içerisindeki şifahi bilgilere göre, Ahmet Ali Bey’in büyükannesini “İstanbul Mektupçusu” olarak bilinen bir şahıs satın almış. Büyükannenin ve “İstanbul Mektupçusu” olarak tabir edilen dedenin isimleri belli değil. Fakat büyükannenin doğum tarihi tahmini olarak

⁸⁵ Sudan, Yakın Tarihin İzinde Anılar ve Duygular, TRT2, 13.01.2008.

⁸⁶ “Dünya’nın ilk Siyah Pilotu Türk’tü”, *Sabah*, 07.03.2011, https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/03/07/dunyanin_ilk_siyahi_pilotu_turktu (Erişim tarihi: 01.03.2018). Konuyla ilgili olarak bkz. (Duygu Yılmaz, “Dünyanın İlk Siyah Pilotu: Arap Ahmet”, *NTV Tarih Dergisi*, Sayı: 26, Mart 2011, ss. 28- 32).

⁸⁷ Yiğit Anıl Güzelipek, “Dünya’nın İlk Siyah Pilotu Ahmet Ali Çelikten: Türk Ordularına Adanan Bir Ömür”, *Türk Yurdu*, Yıl: 106, Sayı: 359, Temmuz 2017, s. 71.

1840'lı yılların sonu. Büyükanne hakkında fazla bir bilgiye sahip olmasak da Ahmet Ali Bey'in annesinin adının Zenciye Emine olduğunu biliyoruz. Zenciye Emine, tahmini olarak 1860'lı yıllarda doğmuş. Tabii kendisi köle statüsünde değil. Kendisi gibi Afrika kökenli Ali Bey ile evlenen Zenciye Emine Hanım Afro-Türklerin yoğun olarak yaşadığı İzmir'e yerleşmiş.⁸⁸

Ahmet Ali Çelikten'in babası Ali Bey ve annesi Zenciye Emine Hanım'ın aileleri Osmanlı'da köle statüsündeydiler. Fakat köle deyince batıdaki gibi "sırtında kırbaç iziyle dolaşan zayıf ve hastalıklı, âciz kişileri" düşünmeyiniz. Köle statüsündeki insanların en fazla hassasiyet gördüğü devlet Osmanlı'ydı. 1847'de köleliğin kaldırılmasına yönelik çalışmalar Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid tarafından başlatılmış, Osmanlı Devleti Afro-Tüklere "bir emanet gözüyle baktı ve her köle aileye İzmir'de çiftlikler bağısladı." Ahmet Ali Çelikten, 1883'te İzmir'de doğdu. İlköğrenimini İzmir'de tamamlayan Ahmet Ali, denizci olmak istiyordu. 1904'te Osmanlı Deniz kuvvetleri olarak tabir edebileceğimiz Osmanlı Bahriyesi'ne "çarkçı makine subayları yetiştiren Haddehane Mektebi'ne girdi." 1908 yılında 25 yaşındayken Denizci Üsteğmen olarak buradan mezun oldu. 1911'de, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öncülüğünde Türk Hava Kuvvetleri'nin kurulmasıyla birlikte, Ahmet Ali Çelik'ten Avrupa'ya gönderilerek burada havacılık ve uçuş eğitimleri aldı. 28 Haziran 1914'te Deniz Tayyare Mektebi'nin kurulmasıyla birlikte burada görevlendirilen Ahmet Ali Bey, I. Dünya Savaşı'nın başında çeşitli uçuş eğitimlerine devam etti. Ahmet Ali Bey, görevine ve eğitimine devam ederken küçük kardeşi Ali Bey, 1915'te Çanakkale Savaşları sırasında şehit düşmüştü. 11 Kasım 1916'da Türk Hava Kuvvetleri'nde resmen pilot olarak görevlendirilen Ahmet Ali Bey, 14 Şubat 1917'de 34 yaşında yüzbaşılığa terfi ederek, I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli görevlerde bulundu.⁸⁹ 18 Aralık 1917'de uçuş eğitimi için Berlin'e gönderilen Ahmet Ali Bey, Temmuz 1918'de Türkiye'ye geri dönmüş ve İzmir Deniz Tayyare Bölüğü'nde görevlendirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra 1920'de geçici olarak merkez görevine atanmış ve Yunanlılara karşı Millî Mücadeleye katılmıştır.⁹⁰

Millî Mücadele sırasında çeşitli görevler üstlenen Ahmet Ali Bey, İngiliz işgali altındaki İstanbul'dan kaçarak Anadolu'ya geçmiş ve Konya'da göreve başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan kalan ve Haliç'te gözetim altında tutulan uçaklardan 3 tanesini arkadaşlarıyla birlikte gizlice kaçıarak Konya'ya getiren Ahmet Ali Bey, İstanbul Boğazı'ndan Batı Karadeniz'e kadar olan sahada sürekli uçuşlar gerçekleştirmiş, hava savunma faaliyetlerine katılarak söz konusu bölgelerde bulunan sahadaki düşman gemilerini gözetleme

⁸⁸ "Dünya'nın İlk Siyahi Pilotu: Arap Ahmet", *Posta*, 20.03.2011, <http://www.posta.com.tr/dunyanin-ilk-siyahi-pilotu-arap-ahmet-haberi-65707> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

⁸⁹ Ahmed Pak, "Dünya'nın İlk Siyahî Pilotu, Bir Türk'tü...", *Yedikata Dergisi*, Sayı: 105, Mayıs 2017, ss. 46- 49, s. 47.

⁹⁰ Aile içinde anlatılanlara göre Ahmet Ali Bey 1920'li yıllarda İzmir'de görevliyken bir Yunan uçağını İzmir Körfezi'ne düşürmüştür. ("Dünya'nın İlk Siyahi Pilotu: Arap Ahmet", *Posta*, 20.03.2011).

faaliyetlerinde bulunmuş ve hava takibi yaparak raporlar tutmuştur.⁹¹ Tabii, gizlice Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldığı için işgal yönetimi tarafından hakkında kanuni işlem uygulanmış ve maaşı dahi bir dönem kesilmiştir.⁹²

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte; 1924'te İzmir'deki Güzelyalı Tayyare Bölüğü'ne atanan Ahmet Ali Bey, görevini başarıyla sürdürmüş ve 1928'de Hava Müsteşarlığına tayin edilmiştir. Türk havacılığına hizmetlerinden dolayı Bahri Tayyare Madalyası ile taltif edilmiş ve 1949'a kadar Türk Hava Kuvvetleri'ndeki görevlerini sürdürmüştür. 66 yaşında Türk Hava Kuvvetleri'nden emekli olan Ahmet Ali Bey, 1969'da 86 yaşında vefat etmiştir. İzmirli bir Afro- Türk olan Ahmet Ali Çelikten, “*bu vatanın semasında binlercesi bulunan kıymetli yıldızlardan*” bir tanesiydi.⁹³

Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin Afrika ile ilişkilerini incelediğimizde Türkiye- Afrika karşılıklı etkileşiminin uzun yıllar boyunca devam ettiğini görmekteyiz. Tarihin Türkiye'ye birer emaneti olan Afro-Türkler; Türk siyasi, askeri, kültür hayatının içerisinde uzun yıllar bulunmuş ve bulunmaya da devam etmektedirler. Günümüzde ise Türkiye- Afrika ilişkileri özelinde önemli bir yere sahip olabilecek olan ve Türkiye'nin önemli birer değeri ve kültürel zenginliği olan Afro-Türkler; Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde birer “kültür elçisi” konumundadırlar. Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri noktasında; Afro-Türklerin, Afrika'ya yönelik önemli çalışmalar gerçekleştiren TİKA, YTB vb. kamu kuruluşlarında ve aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarında çeşitli görevler alması, Afrika sahasında Türkiye adına oldukça önemli olmakla birlikte Türkiye'ye Afrika'da çok fazla avantaj da kazandıracaktır.

⁹¹ “Dünya'nın İlk Siyahi Pilotu: Arap Ahmet”, *Posta*, 20.03.2011; Pak, a.g.m., s. 48- 49.

⁹² “Dünya'nın İlk Siyahi Pilotu: Arap Ahmet”, *Posta*, 20.03.2011.

⁹³ Pak, a.g.m., s. 49.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi
Millî Savunma Bakanlığı Arşivi

Kitaplar

- AKAGÜNDÜZ, Özel Ülkü, Kayıp Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.
- ANDREWS, Alford Peter, Türkiye’de Etnik Gruplar, çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant- Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- AYVAZOĞLU, Beşir, Derkenar, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.
- Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Cilt: 1, yay haz. Hülya Toker- Nurcan Aslan, ATASE Yayınları, Ankara, 2009.
- BOSTAN, Hanefî M., Bir İslâmcı Düşünür Said Halim Paşa, İrfan Yayınevi, 1992.
- BÜLBÜL, Kudret, Siyasal Bir Düşünür ve Devlet Adamı Said Halim Paşa, Tezkire, İstanbul, 2015.
- CAHİT, Neriman, Araplara Satılan Kızlarımız, Lefkoşe, 2011.
- CARIM, Fuad, Cezayir’de Türkler, Sanat Basımevi, 1962.
- ÇETİN, Atillâ, Tunuslu Hayreddin Paşa, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- ELÇİN, Şükrü, Akdeniz’de ve Cezâyir’de Türk Halk Şâirleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.
- ERDEM, Hakan Y., Osmanlı’da Köleliğin Sonu 1800- 1909, çev. Bahar Tırnakçı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, 2. Basım.
- GAİD, Mouloud, Türkler İdaresinde Cezayir, çev. Faik Melek, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Yayınları, Ankara, 1996.
- GÜNTEKİN, Nuri Reşat, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017.
- HATHAWAY, Jane, Osmanlı Sarayının En Ünlü Haremağası Hacı Beşir Ağa, çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- HİÇYILMAZ, Ergun, Osmanlı’dan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- İLTER, Samih Aziz, Şimali Afrika’da Türkler, Cilt: 1- 2, Vakit Gazete Matbaa, İstanbul, 1936.
- KAAC, Osman, Kuzey Afrika’da Türk İdare ve Sanatı, çev. Suat Aksoy, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, Ankara, 1960.
- KARASAPAN, Tefvik Celâl, Libya: Trablusgarp, Bingazi ve Fizan, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1960.
- KARLIĞA, Bekir, Islahatçı Bir İslam Düşünürü Tunuslu Hayreddin Paşa ve Tanzimat, Mahya Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- KAVAS, Ahmet, Osmanlı- Afrika İlişkileri, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, 2. Baskı.
- KOÇ, Murat, Türk Romanında İttihat ve Terakki, Temel Yayınları, İstanbul, 2005.
- KOLOĞLU, Orhan, Arap Kaymakam, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2011, 2. Baskı.
- KOLOĞLU, Orhan, Türk Korsanları, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012.
- KUTAY, Cemal, Necid Çöllerinde Mehmet Akif, Posta Kutusu Yayınları, 1978.
- LEWIS, Bernard, Ortadoğu’da Irk ve Kölelik, Truva Yayınları, İstanbul, 2006.

- MZALİ, Salah Muhammed- PIGNON, Jean, Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Hatıraları, çev. Belma Aksun, Nehir Yayınları, İstanbul, 1997.
- OK, Sema, Harem Dünyası Harem Ağaları, Kamer Yayınları, İstanbul, 1997.
- OLPAK, Mustafa, Kölelikten Özgürlüğe Arap Kadın Kemale, İstanbul, 2003.
- OLPAK, Mustafa, Kenya- Girit- İstanbul Köle Kıyısından İnsan Biyografileri, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, 2. Baskı.
- ÖZBADEM, Ferhat, Said Halim Paşa, Sude Yayınları, İstanbul, 2017.
- PARLA, Jale, Efendilik, Şarkiyatçılık ve Kölelik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, 7. Baskı.
- Said Halim Paşa, Bütün Eserleri, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2015.
- Sessiz Bir Geçmişten Sesler, Afrika Kökenli 'Türk' Olmanın Düni ve Bugünü", Tarih Vakfı, 2007.
- Şehitlerimiz: Osmanlı- Rus, Osmanlı- Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya, İstiklâl, Kıbrıs, İç Güvenlik T.C Millî Savunma Bakanlığı, Ankara, 1998, Cilt: 5.
- ŞEN, Ömer, Osmanlı'da Köle Olmak, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ŞEYHUN, Ahmet, Said Halim Paşa (Osmanlı Devlet Adamı ve İslamcı Düşünür (1865- 1921), Everest Yayınları, İstanbul, 2010.
- TOCQUEVILLE, de Alexis, Sömürge ve Kölelik, der. Lütfi Sunar, çev. Burak M. Nuri Gücin- Hasan Turunçkapı- Nuri Fudaylı Kıcıroğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.
- TOLEDANO, R. Ehud, Osmanlı Köle Ticareti, çev. Y. Hakan Erdem, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, 2. Baskı.
- TOPUZ, Hıfzı, Kara Afrika, Milliyet Yayınları, 1971.
- Tunuslu Hayreddin Paşa, En Emin Yol, çev. Alev Alatlı-Şehabettin Yalçın, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Tunus'un Fethi (1574), Cilt: 3, Kısım: 3, Eki, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Yayınları, Ankara, 1978.
- VURUCU, İlayda- ÇAMIÇI, İlhan, İzmir'de Yaşayan Afro Türkler, Altın Nokta Yayınları, İzmir, 2013.
- YAVUZ, Niyazi Mehmet, Şef: Kaybedilen Tarih Unutulan Siyaset, Lotus Yayınları, 2006.

Makaleler

- ALTINDAĞ, Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), Cilt: 9, 1994, ss. 1- 3.
- BALCI, Sezai- BALCIOĞLU, Mustafa, "İdealist Bir Mücadele Adamı: Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Tunuslu Ali Başhamba- 1", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 209, Mayıs 2011, ss. 68- 73.
- BALCI, Sezai- BALCIOĞLU, Mustafa, "İdealist Bir Mücadele Adamı: Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Tunuslu Ali Başhamba- 2", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 210, Haziran 2011, ss. 28- 35.
- BERBER, Ferhat, "Manisa'da İskân Edilen Trablusgarp ve Balkan Savaşı Göçmenleri", *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, 16- 18 Mayıs 2011/ İzmir Bildiriler, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Uluslararası Tarih Sempozyumu, haz. Mehmet Ersan-Nuri Karakaş, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara, 2013, ss. 431- 463.
- BORATAV, Naili Pertev, The Negro in Turkish Folklore, *Journal of American Folklore*, Vol: 64, 1951, pp. 83- 88.
- BOSTAN, Hanefi M., "Said Halim Paşa", *DİA*, Cilt: 35, 2008, ss. 557- 560.

ÇETİN, Atilla, “Garp Ocakları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), Cilt: 13, 1996, ss. 382- 386.

ÇETİN, Atilla, “Hayreddin Paşa, Tunuslu”, *DİA*, Cilt: 17, 1998, ss. 57- 60.

ÇETİN, Atilla, “Tunuslu Hayrettin Paşa”, *Tarih Boyunca Türkiye-Tunus İlişkileri*, ATASE Yayınları, Ankara, 2013, ss. 69- 80.

DURUGÖNÜL, Esmâ, “Antalya’da Afrika Kökenli Türkler Üzerine Çalışmanın Sorunları”, *Journal of Human Sciences*, Vol: 10, No: 1, 2013.

DURUGÖNÜL, Esmâ, “The Invisibility of Turks of African Origin and the Construction of Turkish Cultural Identity: The Need For a New Historiography”, *Journal of Black Studies*, Vol: 33, Issue: 3, January 2003.

GÜNEŞ, Günver, “Kölelikten Özgürlüğe: İzmir’de Zenciler ve Zenci Folkloru”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 62, Şubat 1999, ss. 4- 10.

GÜZELİPEK, Anıl Yiğit Anıl, “Dünya’nın İlk Siyahi Pilotu Ahmet Ali Çelikten: Türk Ordularına Adanan Bir Ömür”, *Türk Yurdu*, Yıl: 106, Sayı: 359, Temmuz 2017, ss. 71- 73.

KAVAS, Ahmet, “Büyük Sahra’da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı- Tevarik Münasebetleri”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, 1999, ss. 171- 196.

KAVAS, Ahmet, “Kuloğlu”, *DİA*, Cilt: 26, ss. 259- 360.

KAVAS, Ahmet, “Kuzey Afrika’da Bir Osmanlı Nesli: Kuloğulları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXI, 2001, ss. 31- 68.

KAVAS, Ahmet, Osmanlı- Tîbû Münasebetleri: Büyük Sahrâ’da Reşâde (Çad) ve Kavar (Nijer) Kazalarının Kurulması”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2000, ss. 69- 103.

MARTAL, Abdullah Martal, “19. Yüzyılda Kölelik ve Köle Ticareti”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 121, Ocak 1994, ss. 13- 22.

MARTAL, Abdullah, “Afrika’dan İzmir’e: İzmir’de Bir Köle Misafirhanesi”, *Kebikeç*, Sayı: 10, Ankara, 2000.

MARTAL, Abdullah, “Osmanlı Köle Ticareti 1840- 1890”, Kitap Eleştirisi, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 9, Eylül 1994, ss. 62- 64.

OLPAK, Mustafa, “Kronik: Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle, Türkiye Cumhuriyeti’nde Evlatlık: Afro-Türkler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 68, Sayı: 1, 2013, ss. 124- 141.

OMİTOWOJU, Adeleke, “Kültürel Alışverişe Zemin Hazırlamak”, çev. Ayşe Merve Kamacı, *Türkiye Afrika İlişkilerinin Gelişiminde Sivil Toplum ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü*, (ed. Ufuk Tepebaş) Türk- Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 135- 142.

ÖZBAY, Ferhunde, “Türkiye’de Evlatlık Kurumu: Köle mi? Evlat mı?”, *Bilanço 1923-1998, Ekonomi, Toplum, Çevre*, Cilt: 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 277- 288.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Kuloğlu”, *DİA*, Cilt: 26, 2002, ss. 358- 359.

PAK, Ahmed, “Dünya’nın İlk Siyahî Pilotu, Bir Türk’tü...”, *Yedikata Dergisi*, Sayı: 105, Mayıs 2017, ss. 46- 49.

PARLATIR, İsmail, “Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya (DTCF) Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 1.2, 1987, ss. 417- 420.

SAYIN, Betül, “Kırım Savaşı’nda Tunus Birlikleri”, *Tarih Boyunca Türkiye- Tunus İlişkileri*, ss. 95- 123.

TOPRAK, Vakkas Seydi, “Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 22, Bahar 2012, İstanbul 2012, ss. 221- 235.

YILMAZ, Duygu, “Dünyanın İlk Siyah Pilotu: Arap Ahmet”, *NTV Tarih Dergisi*, Sayı: 26, Mart 2011, ss. 28- 32.

YILMAZ, Oğuzhan Tuğrul, “Bir Osmanlı İttihatçısı: Sudanlı Zenci Musa Bey”, *Turan Dergisi*, Sayı: 29, 2016, ss. 69- 100.

YILMAZ, Oğuzhan Tuğrul, “Çanakkale Siperlerinde Sudanlı Mücahitler”, *Ayarsız Dergisi*, Yıl: 2 Sayı: 13, Mart 2017, ss. 32- 33.

Gazeteler

Cumhuriyet, 26.08.1949
Cumhuriyet, 02.09.2017
Habertürk, 13.01.2013
Habertürk, 01.11.2014
Hürriyet, 28.10.2010
Hürriyet, 14.05.2017
Hürriyet, 02.09.2017
Karar, 31.07.2016
Kıbrıs Postası, 11.05.2009
Kıbrıs Postası, 20.01.2011
Milliyet, 02.09.2012
Milliyet, 04.06.2016
Milliyet, 13.02.2018
Posta, 20.03.2011
Radikal, 30.08.2008
Sabah (Pazar eki), 30.01.2005
Sabah, 20.01.2011
Sabah, 27.10.2017
Sözcü, 09.11.2016
Sözcü, 13.05.2017
Sözcü, 14.05.2017
Vatan, 27.10.2017
Yeniçağ, 03.09.2017
Yeni Şafak, 27.10.2012
Yeni Şafak, 22.12.2015

Tezler

AKPINAR, Müge, “Afro-Türklerde Kimlik: Temsiliyet, Gelenek ve Kolektif Bellek, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2016.

BALLA, Mamane Hachirou Maman, Tuaregler ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri, T.C Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2014.

TANDOĞAN, Muhammed, Afrika'nın Kuzeyini Güneyinden Ayıran Toplum Tevârikler ve Stratejik Konumları: Osmanlı- Tevârik Münasebetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2015.

İnternet Kaynakları

“Afrika’da Unutulan Türkler”, TRT Haber, 09.01.2013, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/afrikada-unutulan-turkler-70173.html> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği (Afro-Türk) Başkanı Mustafa Olpak ile söyleşi, “Biz Varız, Bizleri Fark Etmeniz İçin Çabalıyoruz”, <http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=1110#.WqL7V-jFLIV> (Erişim tarihi: 01.03.2018).
<http://www.afroturc.org> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

“Afro-Türkler Atalarının Müziklerini 500 Yıl Sonra Öğreniyor”, Anadolu Ajansı, 13.02.2018, <https://aa.com.tr/tr/yasam/afro-turkler-atalarinin-muziklerini-500-yil-sonra-ogreniyor/1061696> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

DENİZ, Alev, “Schwarze Türken und die nationale Identität in der Türkei”, 23.01.2009, <http://www.afrikanet.info/menu/diaspora/datum/2009/01/23/schwarze-tuerken-und-die-nationale-identitaet-in-der-tuerkei/> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

“İzmir’de Romanlar ve Afrika Kökenliler”, 03.11.2013, <http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=1719#.WqL7VejFLIV> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

KARADOĞAN, Cafer Umut Cafer, “Osmanlı Devleti’nden Miras, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kimliksizleri: Afrika Kökenli Türkler”, Beyaz Tarih, <http://www.beyaztarih.com/osmanli-tarihi/osmanli-devletinden-miras-turkiye-cumhuriyetinin-kimliksizleri-afrika-kokenli-turkler> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

“Kökenleri Afrika’dan Şiveleri Ege’den” Anadolu Ajansı, 26.10.2017, <https://aa.com.tr/tr/yasam/kokenleri-afrikadan-siveleri-egeden/948111> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

KÖRÜKMEZ, Lülüfer, “Afro Türklerde Siyahlık ve Yoksulluk İç İçe”, 29.05.2014, <http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=1864#.WqL7XOjFLIW> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

KUREYŞİ, Mustafa, “Black Turks in Cyprus- Kıbrıs’taki Siyahi Türkler”, <http://tr.allreadable.com/2d97AUiL> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

SCOTT, Alev, “Afrika Kökenli Türkleri Ne Kadar Tanıyoruz?”, *BBC Travel*, 08.09.2016, <http://www.bbc.com/turkce/vert-tra-37309533> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

TOP, Turaç, “Ten Rengimiz Ata Mirası, Aljazeera Turk, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ten-rengimiz-ata-mirasi> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

“Türkiye’de Afro-Türkler ve Afrikalılar: Irk Temelli Ayrımcılık Tezahürleri”, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, <https://www.iae.org.tr/Aktivite-Detay/Turkiyedeki-Afro-Turkler-ve-Afrikalilar-Irk-Temelli-Ayrimcilik-Tezahurleri/104> (Erişim tarihi: 01.03.2018).

Televizyon Programları- Belgeseller

“Cansu Canan Özgen ile Öteki Gündem”, Habertürk, 17.04.2015.

“Fizan’da Bir Türk”, TRT Türk, 05.01.2014.

“Hayber’de Türk Cengi”, Hattı Müdafaa, Bölüm: 9, TRT Diyanet, 07.12.2016.

“Kuşçubaşı Eşref”, Gizemli Gerçekler, Bölüm: 25, TRT Belgesel, 06.05.2017.

“Kuşçu Eşref ve Zenci Musa”, Heredot Cevdet Saati, Bölüm: 92, TRT1.

“Medine Savunması”, Hattı Müdafaa, Bölüm: 8, TRT Diyanet, 06.12.2016.

Osmanlı’da Kölelik: Arap Kızı Camdan Bakıyor, Belgesel, 2006.

“Sağlık Elçileri: Sudan”, Bölüm: 5, TRT Haber, 09.12.2016.

Sudan, Yakın Tarihin İzinde Anılar ve Duygular, TRT2, 13.01.2008.

Sütlü Çikolata: Afrika’dan Dalaman’a Uzanan Yaşam Öyküleri, Belgesel, 2007.

Siyah Türkler, Belgesel, 2004.

Siyahım, Afrikalıyım, Türk’üm, TRT Belgesel, 2010.

Tunus, Ay Yıldızın İzinde, TRT Avaz, 24.03.2015.